IO. GE. ESTOR

CONSIL. AVLICI PROF. IVRIS ORD. TRIBVNALIS SERENISS. SAX. DVCVM QVOD IENAE EST FAC. ICTORVM ITEMQVE SCAE. COLLEGII ASSESSORIS

OBSERVATIONES IVRIS FEVDALIS.

IENAE EX OFFICINA RITTERIANA
A. O. R. CIↃIↃCCXXXVIIII.

OBSERVATIO I.

IVRISPRVDENTIA feudalis eſt habitus conſuetudines feudorum atque leges feudales rite interpretandi, et ad ſpecies obuenientes congruenter applicandi.

Dico iurisconſultum in exponendis conſuetudinibus feudalibus occupatum eſſe debere. Etenim apud germanos, gallos ac longobardos vſu venit, vt leges ſuas vocarent conſuetudines, quod in *analectis Fuldenſibus* p. 4. demonſtraui. Igitur conſuetudines heic mihi denotant ius feudale germanicum tam generale, quam ſpeciale. At per leges intelligo ius feudale longobardicum. Hoc quidem complures explicuerunt. Illud vero nempe germanicum ex inſtituto excolere debuiſſent germani, niſi in longobardicis haerere, atque haec aut plane negligere, aut germanica leui brachio longobardicis interſpergere maluiſſent. Quum tamen accommodate et ſeparatim in vſum germanorum eſſet pertractandum ius feudale germanicum.

OBSERVATIO II.

FEVDVM denotat rem loco ſalarii vaſallo, inſtar fideicommiſſi, datam, pro ſeruitiis praeſtandis.

Feudum a *fede,* vel, vt rudis olim pronunciatio efferebat, *feöd,* bellum, deſcendere videtur. Per feudum rem

innuo, ſalarii loco conceſſam, quia germanorum militia ab initio ob pecuniae penuriam praediis, aliisque rebus, vtilitatem afferentibus, fruebatur ſtipendii loco.

Inſtar fideicommiſſi feuda exiſtimo eſſe data, quia poſt tempora Conradi II. caeſaris, ea quidem ad heredes vaſallorum deuoluebantur, ſed hi tamen feuda ſua ſub dominio valde reſtricto poſſidebant. Domini enim mens erat, vt in vaſallis et eorum poſteris haberet militem perpetuum. Et ſane haec intentio ceſſaſſet, ſi pro lubitu feuda ſua alienaſſent vaſalli. Domino ſeruitia vel in bello, vel in caſtro, vel in aula praeſtanda erant a vaſallis.

Deſiderantur autem perſonae habiles, quae domino officia et ſeruitia pro feudis, ſibi conceſſis, praeſtarent.

Habiles voco perſonas, quia nemo, niſi ex ſuperiori nobilitate, aut equeſtri ſeu militari ordine, vaſalli munere poterat fungi. Id quod infra clare demonſtrabo.

Quemadmodum ergo feudum mihi ſalarium bellicum notat, et huius vocis etymologia a *fede*, vel, vt germani pronunciabant, *feöde*, prae aliis, quas Dn. GEORGIVS CHRISTIANVS GEBAVER in *originibus feodi*, et Dn. IO. GEORGIVS WACHTER in *gloſſario germanico* ſub vocabulo *feudum*, attulerunt, mihi vero videtur ſimilis; ita vox vaſallus a *vaſſo* deſcendit, quod miniſtrum notat, ſiue famulum, teſte eodem WACHTERO l. c. col. 3759. ſub voce *vaſall.* Vt itaque ſtricte vaſſus ſit miniſterialis maior, vaſallus contra miniſterialis minor.

Haec iam ſufficiant. Dabo enim operam, vt in ſequentibus obſeruationibus cuncta reddantur clariora.

OBSERVATIO III.

Quo doctrina de feudis eo melius tractari et addiſci queat, varia ſunt praemittenda, et danda eſt opera, ne quis illotis manibus accedat ad hanc doctrinam, in foro apprime

vtilem,

vtilem, et ſine qua multa iuris publici capita, praeſertim forma regni germanici et nexus ille inter caeſarem et ſtatus imperii, vix apte ac ſcite poteſt comprehendi.

Ad ſubſidia requiro partim capita quaedam philoſophica, vt ſunt inductio, probabile, relatio ac interpretatio; partim obſeruantiam et conſuetudinem, *das herkommen*, nec non analogiam iuris feudalis; partim huc refero adiumenta illa magna et varia, quae ab hiſtoria et antiquitatibus germanicis, nec non litteris clientelaribus et denique a ſelectis iuris feudalis ſcriptoribus petuntur.

OBSERVATIO IV.

De INDVCTIONE haec teneto: vt a propoſitionibus ſingularibus, quas exempla et experientia ſubminiſtrant, aut a propoſitionibus ſpecialioribus ad propoſitiones vniuerſales progrediamur et enitamur, volunt logici. Commonſtrant igitur nobis duas vias, quarum alteram vocant *determinationem propoſitionis ſingularis*, aut ſpecialioris, alteram vero appellant *inductionem*.

Prior via, nempe determinatio propoſitionis ſingularis, eſt, quando ratio generalis, cur et ſub qua praedicatum tribuitur, vel non tribuitur ſubiecto propoſitionis ſingularis, eruitur, et dein circumſpicitur: an praedicatum per experientiam ſubiecto conueniat, vel non? Quo inueſtigato, adiungitur ſubiecto; et tum propoſitio vniuerſaliter enunciatur. Vſus huius doctrinae in applicandis remediis apud medicos quotidie occurrit.

Altera via, scilicet INDVCTIO enumerat plurima exempla seu casus singulares, in quibus commune praedicatum reperitur, atque hoc praedicatum generaliori ideae, sub qua casus illi singulares proxime continentur, tribuit vniuersaliter.

Vniuersalitas illa, per inductionem obtenta, distribuitur a logicis in *metaphysicam*, quae nullam plane exceptionem admittit, quemadmodum generalissimae metaphysicorum veritates: atque in *moralem*, quae admittit exceptiones, atque de plurimis et potioribus subiecti inferioribus tantum valet, quemadmodum in moralibus illud, quod de maxima valet parte, prudenti aestimatione tribuitur omnibus, seu vniuersali quantitate aequiparatur, dum satius atque consultius agitur, si pauciores instantiae ad exceptiones referuntur, quam si regulae vniuersalitas infringitur.

Hinc *vniuersalitatem metaphysicam per inductionem quaerendam praecipiunt*. Potissimum in iis casibus, vbi cursus naturae, qui secundum leges regulasque motus agit semper vniformiter, respicitur. Atque hinc per experientiae inductionem ad vniuersalitatem emergere instituimus. Quo quidem casu vel per inductionem completam, seu vbi plena est casuum singularium aut specialiorum enumeratio, vel per determinationem propositionis singularis aut specialioris, obtineri debet illa vniuersalitas metaphysica. Atque hoc sensu inductio incompleta inter sophismata seu peruersos concludendi modos refertur ab AVCTORE *artis cogit.* parte III. capite XIX. sophism. 9. cuius inscriptio: ex inductione vitiosa (i. e. incompleta) conclusionem vniuersalem inferre. Quam quidem mentem AVCTORIS *art. cogit.* probant omnia ibidem allegata exempla, quae sunt physica, atque ea modo inferunt, quae sunt in mundo constantia.

In moralibus vero, seu iis, quae a libertate hominum dependent, tanta est varietas et inconstantia, vt ea ad vniuersalitatem, omni exceptione vacuam, reducere, videatur

aut

aut impossibile aut vsu destitutum. Quapropter logici diligentissime distinguendam esse docuerunt vniuersalitatem, quae in moralibus ex inductione exsurgit, a metaphysica, atque non sine ratione ad eam sufficere pluralitatem casuum singularium aut specialiorum existimarunt. Nam in constituenda regula vniuersali in moralibus maluerunt tale praeceptum tradere, quale ad vsum traduci queat, quam nimia accuratione in plurimis casibus vsum illius tollere, vna cum regulis quamplurimis moralibus. Melius agi putauerunt cum genere humano in moralibus, vniuersalitatem relinquere moralem atque instantias ad exceptiones referre, quam totam hanc cognitionem vniuersalem turbare. Conf. Dn. IO. PETRI REVSCHII *systema logicum.*

OBSERVATIO V.

PROBABILE siue verosimile voco conuenientiam plurium circumstantiarum in re, de qua est quaestio.

Probabilitas mihi est vel iuridica, vel historica, vel hermeneutica.

Doctrina de iuridica probabilitate tunc est opus, quando aliqua iuris quaestio dubia ita deciditur, vt ea sententia eligatur, quae cum circumstantiis status reipublicae et analogia iuris magis conuenit.

Hinc probabilitas iuridica est conuenientia plurium circumstantiarum cum quaestione iuris.

Sic vbi controuersiam agitari obseruas inter iuris feudalis interpretes: vtrum successio linealis vel gradualis in electoratibus obtineat? tunc haec quaestio ex analogia iuris germanici et e statu rei germanicae est diiudicanda. Probabilior autem est et apparet eorum sententia, qui pro lineali successione militant. Porro probabilis non est regula illa: femina semel exclusa, est semper in successione feudi exclusa, quia cum analogia iuris feudalis germanici non conuenit.

Alia

Alia probabilitas est historica, quae conuenientiam plurium circumstantiarum cum facto obseruat.

Hermeneuticam probabilitatem voco, quae conuenientiam plurium circumstantiarum cum intentione loquentis expendit.

Sed haec sufficiant de capitibus, tam necessariis iureconsulto. Plura dabit Dn. IO. PETRI REVSCHII *systema logicum* capite XII.

OBSERVATIO VI.

Quando aliquid obiecto non per se, et absolute, sed tum demum conuenit, quum ad alterum refertur, tunc dicitur RELATIO.

Intellectus enim noster vni rei, seu obiecto, non ita affigitur, vt non transiliat ad alia, eaque inter se comparet atque expendat. Ex hac comparatione oritur relatio, qua substantiae et substantiae, modi et substantiae, modi ac modi inter se comparantur. Quo obseruato, nemo notionem absolutam temere miscebit cum comparata, nec comparatam cum absoluta facile confundet.

Igitur in controuersia, quum elector palatinus a cunctis vasallis suis adaerationem seruitiorum equestrium anno cIↃIↃCCXXXIII. postularet, videbis, quod eius administri vocem *vasalli* pro absoluta habuerint; quum tamen sit notio comparata: et alia ratio sit vasallorum ex superiori nobilitate, alia iterum vasallorum, qui equestris ordinis sunt, vt ego ostendi in appendice II. p. 230. *der vorstellung vom reichskrieg;* et Dn. IO. AD. KOPP ibidem in appendice I. p. 189. sqq.

OBSERVATIO VII.

Ad INTERPRETATIONEM legum ac consuetudinum feudalium supponimus idioma-

tis

tis curatam notitiam, atque rerum et antiquitatum germanicarum et longobardicarum exactam peritiam. Vt autem coniectando assequamur, quis sit verus legum sensus, et quae sit consuetudinum ratio genuina; primo solliciti simus de intentione loquentis, dein antecedentia et consequentia cum cura sunt examinanda.

Sic 2. feud. 22. vers. *sed si*, et 2. feud. 55. vers. *praeterea*, contradictio apparet, nisi verba: *annus* et *dies* ex antiquitatibus germanicis et longobardicis explicueris. Nam frustra esset, qui in notione communi horum verborum heic haereret.

Porro vox *agnati*, quae articulo XX. capitulationis Caroli VI. legitur, haud dubie proscripti agnatos, qui nempe cum eo ab vno eodemque primo acquirente descendunt, indicat. An vero hoc vocabulum banniti liberos ac descendentes etiam heic complectatur? in eo variant iuris peritorum sententiae.

Dein dubium oritur de hac constitutione articuli, quem dixi XX. capitulationis Carolinae: num illa ad Italiae principes, qui proscripti sunt, extendi queat?

OBSERVATIO VIII.

Multi vsus etiam est in hac disciplina feudali doctrina de OBSERVANTIA, CONSVETVDINE et ANALOGIA IVRIS. (obs. III.).

Germani per vocem *herkommen* intelligunt nunc obseruantiam, nunc consuetudinem. OBSERVANTIA nititur dispositione de re per pactum expressum declarata.

CONSVETVDINEM voco ius tacito conſenſu ſummi imperantis per actus ciuium idoneos introductum. Sic conſuetudinis eſt, vt principes feudorum inueſtituram per ablegatos et non in perſona accipiant.

Ad plures, quos requirunt, actus, duo ſufficiunt, ad probandam conſuetudinem, *das herkommen.*

An ſit actus talis idoneus, nec ne? ex iis, quae circumſpicere iubet IO. DECKHERR in *vindiciis rei iuriſque cameralis,* titulo II. num. 24. p. 29. in diiudicandis obſeruationibus et praeiudiciis ſummorum imperii tribunalium, clarius apparebit. Ita vero commentatur ille: Exemplis ius hauriendum, vbi lex deficit: itaque *quoad illa,* de *exemplis* loquemur, quae raro et ſparſim interueniunt, nec in legis vim coaluerunt; quando et qua cautione norma iuris ab ipſis petenda ſit, cum lex deficiat: (1) Exempla *a temporibus bonis et moderatis petenda* ſunt, non tyrannicis, aut factioſis, aut diſſolutis. Huiusmodi exempla temporis partus ſpurii ſunt: et magis nocent, quam docent. (2) In exemplis, *recentiora habenda* ſunt *pro tutioribus.* Quod enim paulum ante factum eſt, vnde nullum ſit ſecutum incommodum, quidni iterum repetatur? *Sed* tamen *minus auctoritatis habent* recentia. Et ſi forte res in melius reſtitui opus ſit, recentia exempla *magis ſeculum ſuum ſapiunt, quam rectam rationem.* (3) At *vetuſtiora caute et cum delectu recipienda;* decurſus ſiquidem aetatis multa mutat; vt quod tempore videatur antiquum, id perturbatione et inconformitate ad praeſentia, ſit plane nouum. *Medii* itaque *temporis* ſunt *optima,* vel etiam talis temporis, *quod cum tempore currente plurimum conueniat:* quod aliquando praeſtat tempus remotius, magis quam in proximo. (4) *Intra fines exempli vel citra potius ſe cohibeto,* nec illos vllo modo excedito. Vbi enim adeſt norma legis, omnia quaſi pro ſuſpectis habenda ſunt. Itaque vt in obſcuris, minimum ſequitor. (5) *Cauendum ab exemplorum fragmentis et componendis: atque integrum exemplum, et vniuerſus eius proceſſus introſpi-*

trospiciendus. Si enim inciuile sit, nisi tota lege perspecta, de parte eius iudicare, multo magis hoc valere debet in exemplis; *quae ancipitis sunt vsus, nisi valde quadrent.* (6) In iisdem *plurimum interest, per quas manus transierint, et transacta sint.* Si enim apud scribas tantum, et ministros iustitiae, ex cursu curiae, absque notitia manifesta superiorum, obtinuerint; aut etiam *apud errorum magistrum populum;* conculcanda sunt, et parui facienda. *Sin* apud *senatores,* aut *iudices,* aut *curias principales,* ita sub oculis posita fuerint, vt necesse fuerit illa, approbatione iudicum, saltem tacita, munita fuisse, plus dignationis habent. (7) *Exemplis, quae publicata fuerint,* vtcunque minus fuerint in vsu, cum tamen sermonibus et disceptationibus hominum agitata et ventilata fuerint, *plus auctoritatis tribuendum.* Quae vero in scriniis et archiuis manserunt, tamquam sepulta, et palam in obliuionem transierunt, minus. Sunt enim, sicut aquae in profluente, vanissima. (8) *Ea, quae ad leges spectant, non placet ab historicis peti; sed* ab *actis publicis,* et *traditionibus diligentioribus.* Versatur enim infelicitas quaedam inter historicos vel optimos, vt legibus vel actis iudicialibus non satis immorentur; aut si forte diligentiam quamdam adhibuerint, tamen ab authenticis longe varient. (9) *Id, quod aetas contemporanea, aut proxima respuit,* cum casus subinde recurreret, *non facile admittendum* est. Neque enim tantum pro illo facit, quod homines illud quandoque vsurparunt; quam contra, quod experti reliquerunt. (10) Exempla *in consilium adhibentur, non* vtique *iubent,* aut *imperant.* Igitur ita regantur, *vt auctoritas praeteriti temporis flectatur ad vsum praesentis.*

OBSERVATIO IX.

ANALOGIA iuris dicitur, quando quis e nexu doctrinae iuris statuque reipublicae genuino probabiles elicit conclusiones.

Sic quando quaeſtio formatur: an camera imperii in poſſeſſorio de feudis imperii maioribus, vel de parte eorundem cognoſcere poſſit? tum ad analogiam iuris tam publici, quam feudalis germanici, itemque iuris communis eſt recurrendum.

Porro diſputant: vtrum diſpoſitio tituli VII. ordinationis cameralis parte II. admittat forum auſtraegarum? Id quod ex analogia ſtatus regni germanici facile decidi poteſt.

OBSERVATIO X.

Quemadmodum interpres legum ſine notitia exacta hiſtoriae ſuo officio ſatisfacere nequit; ita quilibet facile intelligit, ad interpretandas conſuetudines feudales germanorum et leges feudales longobardorum, hiſtoriae germanicae et italicae cognitione opus eſſe.

Commendanda heic ſunt opera hiſtorica HENRICI DE BÜNAV, IO. IAC. MASCOVII, IO. DAVID. KOELERI, ~~BVRCHARDI GOTTHELF STRVVII~~ et praeſertim SIMON. FRIDERICI HAHNII. Nec poenitebit legiſſe NICOLAVM SCHATEN et ANTONIVM PAGI. De reliquis ſcriptoribus, in primis illis, quos coaeuos vocamus, conſulendi ſunt collega coniunctiſſimus, dominus CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDER in *bibliotheca ſcriptorum rerum germanicarum*, quae ornat *corpus hiſtoriae germanicae* STRVVIANVM: MARQVARDI FREHERI *directorium in chronologos, annalium ſcriptores et hiſtoricos*, quod laudatus KOELERVS edidit: IO. ALBERTI FABRICII *bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*: IO. PAVLLI FINCKE *index in collectiones ſcriptorum rerum germanicarum*, et potiſſimum *bibliotheca hiſtorica* BVDERIANA, quae mox

prelo,

prelo, ſub quo ſudat, liberabitur. Ad res italicas LVDOVICI ANTONII MVRATORII et PETRI BVRMANNI collectiones maxime conducunt. De huius theſauri Italiae et vtriusque Siciliae ſcriptoribus ſyllabus ſeu *catalogus rariſſimorum et praeſtantiſſimorum librorum*, qui in *theſauris romano, graeco, italico et ſiculo continentur*, in octauo, proſtat, cura PETRI VAN DER AA editus.

OBSERVATIO XI.

Antiquitatum germanicarum, italicarum atque gallicarum notitiam non vtilem modo, ſed plane neceſſariam eſſe, illi, qui recte ſapiunt, vno ore affirmabunt.

Huc faciunt inter alia, quae IO. NICOL. HERT *de Germaniae populis*, et *de regno francorum vetere* commentatus eſt. Nec omittendus erit ANTONIVS MATTHAEVS *de nobilitate*, et dominus IO. GEORG. CRAMER *de praerogatiuis nobilitatis auitae*. adi quoque GABRIELEM DANIELEM *de la milice françoiſe*, CAROLI DV FRESNE *diſſertationes ad* IOINVILLAM, et aeternum eius opus, quod *gloſſarium mediae et infimae latinitatis* vocat: IO. SCHILTERI tomum tertium *theſauri antiquitatum teutonicarum* et IOAN. GEORG. WACHTERI *gloſſarium germanicum:* GEORG. HICKES *theſaurum linguarum ſeptentrionalium*, nec non HENRICI SPELMANNI *gloſſarium archaeologicum.* Multas italicas antiquitates egregie explicuit LVDOVICVS ANTONIVS MVRATORIVS in *antiquitatibus italicis medii aeui.* Praeterea germanicas antiquitates paſſim erudite euoluit collega ſuauiſſimus, dominus IO. RVDOLPHVS ENGAV in *elementis iuris germanici.*

OBSERVATIO XII.

Quia litterae clientelares partim de eſſentiali-

tialibus, partim de naturalibus, partim de accidentalibus feudorum ſaepe complura ſingularia continent; ideo harum cultura minime erit negligenda. Etenim illae tum ius feudale germanicum ſpeciale, quod de prouinciarum germanicarum iuribus agit, illuſtrant, tum etiam ius germanicum feudale generale larga luce complent.

Maximam litterarum inueſtiturae copiam, quas *lehenbriefe* vocant, coaceruauit IO. CHRISTIAN. LÜNIG tam in *corpore iuris feudalis germanici*, quam in *codice Italiae diplomatico.* Nec praetermittenda ſunt noſtra opuſcula, *die kleinen ſchriften*, quae multas eiusmodi litteras continent, vti etiam huc faciunt domini HENR. CHRISTIANI SENCKENBERGII *ſelecta hiſtorica et iuridica*, itemque *die beſchreibung der Hanau-Müntzenbergiſchen landen*, et liber, cuius nomen: *gründliche vnterſuchung der frage: ob die grafen vnd herrn von Hanau mit den von Carben in vergleichung zu ſtellen ſeyn?*

Quae ad artem diplomaticam pertinent, heic ſilentio praetereo. Si quis vero occaſionem nactus fuerit, authentica litterarum clientelarium inſpiciendi, et imperitus ſit rationis ſcribendi veterum germanorum; ei tantum DANIELIS EBERHARDI BARINGII *clauem diplomaticam* commendamus. Ac, vt diem ac conſulem litterarum clientelarium, ad modum medii aeui expreſſum, adeoque ab hodierno valde diuerſum, cognoſcat; eum adiuuabunt IO. IACOBI RABE *calendarium in vſum rei diplomaticae*, et CHRISTIANI GOTTLOB HALTAVSII *calendarium medii aeui germanicum.*

OBSER-

OBSERVATIO XIII.

Quum iuris et conſuetudinum feudalium dogmata nituntur experientia; non erit negligenda eorum virorum induſtria, qui multa experti ſunt in iis, quae ad ius feudale faciunt.

Viros, qui hanc ſpartam prae aliis exornarunt, recenſuit dominus HENR. CHRISTIANVS SENCKENBERG et in *prodromo iuris feudalis* et in *iuris feudalis primis lineis* parte I. capite II. Ego meis auditoribus commendare ſoleo HERMANNVM VVLTEIVM, GEORGIVM SCHVLTZIVM, HENRICVM ROSENTHALIVM, THOMAM CRAGIVM, HVLDERICVM AB ETBEN, FRIDERICVM A SANDE, GERHARDVM FELTMANNVM, IOAN. SCHILTERVM, vtrumque STRVVIVM, DIONTSIVM SALVAING DE BOISSIEV, HENR. CHRISTIANVM SENCKENBERGIVM, IO. ADAMVM KOPPIVM, CAROLVM FRIDERICVM BVRI, IO. WILHELMVM ITTERVM, IO. LAVRENT. FLEISCHERVM, aliosque melioris notae ſcriptores.

OBSERVATIO XIV.

Vt autem quilibet harum litterarum ſcrutator veras imagines rerum feudalium animo concipere queat; ex antiquitatibus germanicis praemittenda erit accurata notitia de ſtatu perſonarum et dignitatum. Deinde in anteceſſum obſeruaſſe iuuabit, quod ſtatus reipublicae germanicae fuerit omnino militaris. De hoc ſtatim ero acturus in margine. Nec obliuiſcar ſtatum perſonarum, ſed, quam

quam primum formam reipublicae germanicae bellicam confiderauero, illum explicabo.

Rempublicam germanorum fuiffe plane militarem, iamiam obferuarunt, et, quantum fatis eft, probauerunt, tum NICOLAVS SCHATEN in *hiftoria Weftphaliae* libro I. p. 18. et libro V. p. 280. tum IO. NICOL. HERT *de veteris germaniae populis* parte I. capite III. §. 8. p. 46.

Et, vt in maiorem cupiditatem bellandi germani impellerentur, ftatuebant druides, bello caefos ad valhallae delicias transferri.

Haec erat ex illorum opinione, aula caeforum, notabatque ipfis bonum receptaculum vitae futurae. Vox eft a *wohl* et *hall* compofita. Occifi ibi ludebant, ita enim populo perfuaferant, poculis et genio indulgebant, palaeftram exercebant, et alia, quae animum oblectare poterant, tractabant. Inde magnus ille mortis contemtus eft exortus apud germanos. Idcirco fenio exftingui ignominiofum ducebant. Ideo in lecto obire minus honeftum putabant. Hinc arma, praefertim gladius, dein equus, calcei, aurum, fupellex, aliaque pretiofa cum defuncto inferebant fepulcro, quo his vteretur in valhalla, teftibus IO. GEORG. KETSLERO in *antiquitatibus felectis feptentrionalibus* p. 145. 149. 163. et PETRI FRIDER. ARPI *Themide cimbrica* p. 234.

Quamobrem mirum non eft, quod multa dogmata fcientiae iuris noftri feudalis et publici fapiant vetera germanorum inftituta militaria.

OBSERVATIO XV.

Bellum fine milite a germanis geri non poterat.

Hic vel eft legendus, vel conducendus. Lecto milite vtebantur franci, vt liquet e capitulari I. Caroli magni de anno

anno IↃCC XII. capitulari II. eiusdem anni, e capitulari II. de anno IↃCC XIII. cap. 9. e capitulari Ludouici pii wormaciensi de anno IↃCCC XXIX. Clare hoc docuere HADRIANVS VALESIVS libro X. *rerum Francicarum*, ad annum IↃLXXVII. et GABRIEL DANIEL dans *l'histoire de la milice françoise* libro I. capite II. p. 8. Duces et comites ex sua quisque prouincia vel pago coactas copias ad regem adducebant. Id quod etiam dynastis intuitu dynastiarum suarum incumbebat. Idcirco tales copiae nomina prouinciarum retinebant. Praeter regem, militiae praeerant duces, comites et seniores. Sub merouingis copiae germanicae vltra rhenum se duci non patiebantur. Sic anno IↃCCC LIII. Caroli regis milites contra normannos pugnare recusabant, id quod testantur ANNALES BERTINIANI ad dictum annum. Omne tum fere robur in pedite erat. Non multos enim alebant equites germani.

Sub carolingis duces et comites portionem suam ratam militum suppeditabant regi.

Verum militis, pro feudo conducti, frequens sub regibus carolingicis, nec non beneficiorum, seu praediorum feudalium, tunc crebra occurrit mentio. Quare iis temporibus vasallorum et feudorum nomina potissimum inclaruere. Postea omne robur exercitus in equitatu coepit consistere.

Consilium hoc ceperat Henricus auceps, vt in equitatu robur belli nunc censeret collocandum. Pedites enim, slauis irruentibus, et hungaris germaniam deuastantibus, tam firmiter resistere non poterant, quam copiae equestres. Hae vero, si quid asperum, siluestre aut munitum offendebant, quod obstabat, quo minus equestri pugna decertare possent, ex equis desiliebant, et peditum loco praeliabantur. Pedites interea, qui aderant, partim labori in suffodiendis muris, hisque per arietes quatiendis, aut per scalas transcendendis, admoti sunt; partim etiam famulitii instar equitibus pedites inseruiuisse videntur.

Illud concludo ex figuris, quas de obſeſſione caſtrorum et vrbium exhibet GABRIEL DANIEL l. c. tomo I. p. 22. 24. 43. 48. et 49. Adde LVDOVICI BARTHOLOM. HERTTENSTEIN *ſpecimen hiſtor. patriae de Vlma per Lotharium obſeſſa* p. 10. Confer etiam Dn. GRVPEN *obſeruationes hiſtoricas* p. 889. et LAMBERTVM Schafnaburgenſem ad annum CIↃLXXV.

Ceterum conficiebantur catalogi feudorum, et rex optimatibus regni eccleſiaſticis et laicis per litteras ſignificabat, vt mitterent vaſallos ad bellum. Vbi bellum imperii gerendum, citabantur vaſalli ſub banno regis et ſub mulcta heribanni.

Sin bellum particulare in prouincia defendenda gerendum, citatio fiebat ſub banno comitis.

Quoduis feudum praeſtabat equitem vnum; interdum vero, ſi quantitatem iuſti feudi excederet, vnum et dimidium, immo plures equites. Sed pedites nunquam ſuppeditabat feudum.

Neceſſitate vrgente, cuncti equeſtris ordinis, qui habebant annos decem et octo, cum omnibus, qui nondum egreſſi erant aetatis annum ſexageſimum, arma portare debebant.

OBSERVATIO XVI.

Promiſſi memor, quod obſeruatione XIV. feci, de ſtatu et dignitate perſonarum germaniae, quae neceſſaria videntur, ad eruendam veram ideam de vaſallis, et horum conditione ac ſtatu pauca monebo. In germania, et potiſſimum in exercitu germanico, conſpiciebantur perſonae, quarum aliae conſtitutae erant in ordine dynaſtarum, *im herrnſtand*,

ſtand, aliae in claſſe hominum ordinis militaris ſeu equeſtris viuebant, dictae miniſteriales, *ritter*, vel *dienſtmanne*. Aderant quoque, vt dixi, plebeii ad operas ſeruiles, tum in caſtris, tum in obſidionibus praeſtandas.

De diſcrimine inter perſonas, vel ex ordine dynaſtarum, *dem herrnſtand*, vel e claſſe militum, *dem ritterſtand, der dienſtmannen*, egi, quantum ſatis eſt, in *commentariis de miniſterialibus*, et parte IV. *der kleinen ſchriften* p. 800. ſqq. Eandem diſtinctionem rite et accurate etiam expoſuerunt Dn. IO. AD. KOPP *de inſigni differentia inter S. R. I. comites et nobiles immediatos*, et liber, qui vocatur: *gründliche vnterſuchung der frage: ob die grafen vnd herrn zu Hanau mit den von Carben in vergleichung zu ſtellen?* anno CIↃIↃCC XXXIV. fol.

Perſonas ſeu vaſallos ex claſſe dynaſtarum, *dem herrnſtand*, poſtea dictos etiam legimus *den hohen adel*. Equeſtris vero ordinis homines ad inferiorem claſſem, *dem niedern adel*, pertinebant.

Interim haec diſtinctio nobilitatis, intuitu inferioris, recentior eſt, quod probe inculcauit Dn. IO. GEORG. CRAMER in *commentariis de iuribus ac praerogatiuis nobilitatis auitae*, capite II. §. 8. p. 87.

OBSERVATIO XVII.

Quoniam vaſalli, duplicis erant generis, ſcilicet aut ex ordine dynaſtarum, aut e claſſe militum ſeu miniſterialium; ideo plerumque franci illos, voce in ſignificatu lato ſumta, BANNERIOS, hos autem germani vt plurimum

mum et frequentiſſime MINISTERIALES, galli vero BACHELERIOS appellabant.

Illi, quibus banneria competebant, ex ſuprema claſſe nobilitatis erant; contra illi, qui miniſteriales exiſtebant, ex inferiore ordine nobilitatis deſumebantur. Illi ſubinde etiam barones dicuntur. Bannerius autem erat perſona nobilis praedia lauta et ſpectabilem equitum numerum poſſidens. Bannerii caterua equitum ſeu vaſallorum requirebat vt plurimum quinquaginta. Confer omnino partem IV. *der kleinen ſchriften* p. 809. ſq.

Bannerii vexillo diſtinguebantur, quo vtebantur in praeliis, et eodem inueſtiebantur. Equites autem pennone gaudebant, ſub quo reliqui eorum commilitones militabant. Figuras bannerii et pennonis dedere GODOFR. GVIL. DE LEIBNITZ *in den wechſel-ſchriften vom reichspanier*, et GABRIEL DANIEL dans *l'hiſtoire de la milice françoiſe* tomo I. p. 1. Rationem denominationis vocis *fahn* exhibet IO. GE. KETSLER l. c. p. 428. Bannerius vaſallos ſuos inſtar belli ducis ad praelium educebat, et ſigno, quod cry de guerre ſeu cry d'armes appellabant, vti poterat.

Bannerius in gallia, cum rege in caſtra proficiſcens, quotidie ſalarii loco accepit viginti ſolidos turonenſes. Equitis vero ſtipendium erat decem ſolidorum. Famulis numerabant galli quinque ſolidos.

Apertius haec omnia oſtenderunt CAROLVS DV FRESNE diſſertatione X. ad Ioinuillam, et GABRIEL DANIEL l. c. libro III. capite V. p. 84. ſqq. Adde de bannerii et pennonis, quem *wimpel* vocant, diſcrimine Dn. IO. AD. KOPPII obſeruationem I. p. 354. quae ſubiuncta legitur eius libro de *inſigni differentia inter comites et nobiles immediatos*.

Saepius interea bannerii vocantur milites primi, equeſtris autem generis homines audiunt milites gregarii et leudes.

Banne-

Bannerii italis vocabantur baſſi, vaſſi, et valuaſſores. Burgundis autem vaſſi dominici maiores iidem erant, quos franci bannerios appellabant. Bachelerios a ſcutiferis non diſtinguendos autumo. Sicut enim illud equitem gregarium, bas chevalier, notat; ita ſcutifer talem quoque fuiſſe conſtat. Nec loricatus ab hoc diſtingui debet. Etenim, quod loricati milites in primis et in honore ſint habiti, e DITMARI Merſeburgenſis *annalibus* libro IV. p. 387. probari nequit. Licet ita ſentiant nonnulli.

OBSERVATIO XVIII.

Dixi obſeruatione XVI. vaſallos ſaepe, immo ſaepiſſime MINISTERIALES eſſe vocatos. Quod vt rectius intelligatur, velim ſcias, vocem *miniſterialis* varii admodum eſſe ſignificatus. Aliquando enim haec vox ſignificat officialem in genere. Hinc etiam ſupremi officiales, v. g. archicancellarii, archipincerna, archidapifer, archimareſchallus et archicamerarius miniſteriales regni appellantur. Sed non ita frequens eſt haec denominatio. Frequentior vero eſt ea, qua equeſtris ordinis viri, nimirum illi, qui aut ſeruitia militaria, aut aulica, aut caſtrenſia praeſtabant, in locis innumeris vocantur miniſteriales. Tam de horum, quam de illorum, nempe de miniſterialium regni, ſtatu ac conditione, ſatis abunde egi in commentariis de mi-

nisterialibus. Nec ille significatus huius vocabuli heic erat omittendus, quo constat, quod etiam plebeii generis homines nonnunquam ministerialium nomen sint adepti.

Ministerialis, germanis *ein dienstmann,* interdum dicebatur ordinis seruilis homo, qui operas rusticas praestabat. Verum hic significatus non adeo frequens est in medio aeuo.

Quare de ministerialibus regni dispiciam. Ita per excellentiam ministeriales dicti sunt summi officiales imperii, qui in superiore nobilitatis classe erant constituti.

Factum tamen etiam, licet raro, vt equestris ordinis homines, qui v. g. castra imperii defendebant, vel alias feuda ab imperatore accipiebant, aliquando fuerint ministeriales imperii nominati. Ex quo tamen non sequitur, vt eiusdem generis et status fuerint cum summis, quos dixi, imperii ministerialibus.

OBSERVATIO XIX.

Saepissime autem et vt plurimum per ministeriales intelliguntur personae ordinis equestris, qui seruitia praestabant vel campestria, vel castrensia, vel aulica. Et hic significatus cum voce vasalli coincidit, vt ideo recte synonyma dicantur vocabula *ministerialis* et *vasallus.*

Negant quidem hoc viri quidam clarissimi, in primis Dn. IOACH. POTGIESER, praeter alia Dn. GOTTLIEB SAM. TREVERI auctoritate nixus, et, vasallos cum ministerialibus non esse confundendos, in *commentariis iuris germanici*

manici de ſtatu ſeruorum libro I. capite IV. §. 78. p. 269. 270. contendit. Ait enim aliud eſſe iure vaſalli aliquid poſſidere, aliud iterum iure miniſteriali aliquid obtinere. Ait et hoc ipſe ideo, quia ſeruitia campeſtria et ſeruitia aulica erant diuerſa. Qui ergo iure vaſalli aliquid poſſidebat, ad ſeruitia militaria ſe obligauerat. Qui autem iure miniſteriali aliquid obtinuerat, ad ſeruitia aulica ſe obſtrinxerat.

Vno verbo. E capite de relationibus, de quibus obſeruatione VI. egi, res erit decidenda. Si ius vaſalli et miniſterialis ſibi opponuntur; tunc vox *miniſterialis* in ſenſu ſpeciali et reſtricto occurrit, et diſcrimen ſeruitiorum per voces *vaſalli* et *miniſterialis* tantum indicatur. Inde autem non ſequitur, vt nomen miniſterialis non fuerit generale, et vt ſimul vaſallum non ſignificauerit. Etenim nemo ob vnam relationem, quae generalem ſignificatum limitat, vocabuli huius generalem ſignificationem mutari, facile ſtatuet.

Aſt vero diſſentientes confutat optime et ſolide Henricus VII. rex romanorum, in diplomate, anno CIↃCCXXII. ſcripto, quod exhibet CHRISTOFLE BVTKENS dans *ſes trophées de Brabant* p. 68.

Quamobrem cum Dn. IO. GEORGIO WACHTERO l. c. col. 284. ſub voce *dienſtmann,* exiſtimo vocabulum *miniſterialis* eſſe ſynonymum vaſalli.

Cuncta latius diduxi in opere *de miniſterialibus.* Sed quia veritas odium parere ſolet, ideo et mea dogmata nonnullis ſubodioſa ſunt viſa.

OBSERVATIO XX.

In doctrina de miniſterialibus quam plurimos viros eruditiſſimos, quod ad rei cardinem attinet, mecum conſentire animaduerti.

Sufficiat

Sufficiat heic nominaſſe celſiſſimum quendam ſacri romani imperii comitem, purpurati munere conſpicuum, cuius dogmata legere poteris parte XI. *der kleinen ſchriften* p. 554. ſqq. Huic ſuperaddo, praeter Dn. CHRISTIANVM GOTTLIEB RICCIVM *in dem zuverläſſigen entwurf vom landſäſſigen adel,* Dn. DAVID. GEORG. STRVBE in *obſeruationum iuris et hiſtoriae germanicae decade,* obſeru. II. §. 2. p. 50. Dn. IO. GEORG. WACHTERVM l. c. et Dn. IO. GEORG. CRAMERVM in *commentariis de iuribus et praerogatiuis nobilitatis auitae,* capite II. §. 7. p. 69.

Non permiſcendi ſunt, inquit hic, miniſteriales regni vel imperii cum miniſterialibus principum et procerum imperii. Miniſteriales regni vel imperii olim erant officiales germaniae ſuperiores ex ordine nobilium, ducum nempe, marchionum, principum, comitum et baronum, regibus et imperatoribus germanicis ad officia miniſteriaque palatina, id eſt aulica vel bellica obſtricti.

Miniſteriales principum et procerum imperii, ad imitationem aulae regiae et imperialis exorti, erant officiales germaniae inferiores, ex ordine ingenuorum ſeu liberorum hominum, ad miniſteria et ſeruitia aulica et militaria ducibus, epiſcopis, principibus, abbatibus, comitibus vel baronibus praeſtanda, obligati.

Dein pergit: miniſteriales principum et procerum germaniae, ratione originis et natalium fuiſſe ingenuos, liberos et militaris generis homines; ratione ſtatus autem reſtricta eosdem vſos fuiſſe libertate, ita tamen, vt ſub diuerſis dominis, diuerſa fuerit eorum conditio, ſub nonnullis laxior, ſub aliis adſtrictior. Haec ille.

Idem ſentit, quem modo dixi, Dn. STRVBE: vtique, ait, ſuffragandum credo, miniſterialem nexum ſaepius adſtrictiorem fuiſſe aſſerentibus, ac eſt ille, quo tenentur regulariter officiales et milites. Largior, multos viros militaris generis, a quibus propullularunt gentes equeſtres, in ſeruitute aliqua vixiſſe, quae etiam poſterorum libertatem immi-

imminuit. Serui igitur vtique fuerunt ministeriales, seruitia militaria vel aulica praestare obstricti, intuitu eorum, qui illam obligationem non susceperant.

Clarius adhuc loquitur Dn. IO. GEORG. WACHTER loc. cit. Hincmarus, inquit, ministeriales diuidit in superiores et inferiores. Illi, in capitulari Caroli calui dicuntur ministeriales regni, quorum munia erant ita comparata, vt non solum circa personam regis sacram versarentur, sed et in administranda republica, et tuendo siue consiliis siue auxiliis, siue armis imperio partes suas obirent. Vnde dubium non est, illos a seruitiis tam aulicis, quam bellicis eminenti quadam ratione appellari potuisse *ministeriales*, etiamsi proceres essent, et principes, et comites, et dynastae. Vulgares autem ministeriales erant homines regii, ex genere militum gregariorum, quos rex in terris suis, quae ad fiscum regium spectabant, et regis quasi priuatae possessiones erant, alebat, praediis pro militia concessis.

Vulgo etiam vassos vasallos vocant. Quae vox, si originem spectes, *ministerialem* significat, vtpote a *was*, seruus, deducta.

Verum hi ministeriales vulgares immane quantum differebant a ministerialibus regni maioribus, et inter hos atque plebeios erant quasi homines medii. Eiusdem conditionis erant ministeriales principum et optimatum. Et horum ministerialium officia quoque erant vel aulica vel militaria. Quemadmodum enim principes et comites, ex patrio instituto, regem in castra proficiscentem tenebantur sequi; ita hi dominos suos in expeditionibus bellicis. Et si forte bellum non esset, munera tamen obibant marescalcorum, camerariorum, dapiferorum, pincernarum, item villicorum, scultetorum, cet. apud eos principes, a quibus praedia sua tenebant. Haec WACHTER.

OBSERVATIO XXI.

Ex his patet, quod doctrina de ministe-

 rialibus

rialibus perquam ſit neceſſaria tam in iure germanico, quam in iure feudali et publico, et qui hanc non curat, ille profecto notitiam accuratam de ſtatu perſonarum in germania non adipiſcitur.

Operae igitur pretium erat, vt doctrinam de miniſterialibus ex inſtituto pertractarent nonnulli. Nec poenitebit, heic commemoraſſe hiſtoriam controuerſiae, quae inter aliquos de miniſterialibus fuit exorta.

Nimirum IO. STEPHANVS BVRGEMEISTER, nimio adfectu erga nobiles immediatos abreptus, ordines perſonarum, quos dixi, perturbare coeperat. Indigne hoc ferebant complures eruditi. Statuebant ergo refellenda et coarguenda eſſe dogmata burgemeiſteriana. Hinc anno CIↃ IↃCC XIX. tractationem inauguralem de miniſterialibus conſcribebat, et Marburgi defendebat Dn. IOACHIMVS GEORGIVS DE PLOENNIES, tunc temporis illuſtriſſimo comiti naſſouiae a conſiliis ſecretioribus et dirigenda cancellaria, quae weilburgi eſt, poſtea camerae imperialis aſſeſſor. Hoc quidem inſtitutum animos nonnullorum offenderat, ſed videbatur e re tam iuris publici, quam feudalis eſſe, vt haec doctrina magis magisque excoleretur. Inde factum eſt, vt varia prodirent opuſcula, quorum nomina erant, *vorläufig- doch gründlicher bericht vom adel in teutſchland*, Francofurti CIↃ IↃCC XXI. 4to, nec non *das adeliche ritterfeld*, 4to, item Dn. WILHELMI FRIDERICI DE PISTORIVS *conſpectus illuſtrium inter S. R. I. comites et ordinem immediatum equeſtrem gliſcentium controuerſiarum*, 4t. et Dn. IO. ADAMI KOPPII *diſſertatio de inſigni differentia inter S. R. I. comites et nobiles immediatos*, praeſide IO. HENRICO. BOECLERO, Argentorati CIↃ IↃCC XXIV. 4t.

Calamum interea arripuerat contra PLOENNIESII doctri-

doctrinam POLYCARPVS LEYSER et in *obseruatis diplomatico historicis de differentia nobilium medii et hodierni aeui*, Helmaestadii cIↃ IↃCC XXVII. ac *de seruis nobilibus*, eodem anno, PLOENNIESIVM refellere conabatur. Recensetur hoc schediasma in *annalibus academiae iuliae, semestri XIV*. §. 24. p. 110-114.

Posthaec Dn. ADAMVS FRIDERICVS GLAFEY *commentationem de vera quondam ministerialium indole*, anno cIↃ IↃCC XXIV. 4t. in lucem emittebat, ac libro II. p. 308-395. domini DE PLOENNIES doctrinas de ministerialibus sub examen vocabat.

Cuius dogmata quum nec mihi nec aliis placerent, argumentum de ministerialibus, satis quidem difficile et ambiguum, vtilissimum tamen et vlteriore disquisitione dignum, mihi sumebam pertractandum, atque *commentarios de ministerialibus* Argentorati cIↃ IↃCC XXVII. cum orbe erudito communicabam.

Inter eos, qui anno cIↃ IↃCCXXVIII. nonnulla contra mea dogmata monebant, erant IOANN. GOTTLOB HORN parte I. *der sammlungen zu einer historischen handbibliothec* p. 23. sqq. et RVDOLPHVS FRIDERICVS TELGMANN *de genuina significatione vasalli eiusque iure exinde fluenti* p. 128. sqq.

Sed nec deerant multi, quibus mea doctrina de ministerialibus placebat. Inter hos suum consensum publice testabatur Dn. WILH. FRIDER. DE PISTORIVS in epistola Vltraiecti cIↃ IↃCC XXVIII. ad me scripta, quae legitur tomo IV. eius libelli, qui vocatur *historische vnd iuridische anmerckungen über allerhand den vrsprung, historie, vorrechte cet. des H. R. R. graven betreffende materien* p. 403-431.

Praeterea Dn. IO. AD. KOPP, pro sua, qua pollet egregia eruditione et acumine, in *tractatu iuris publici de insigni differentia inter S. R. I. comites et nobiles immediatos*, Argentorati cIↃ IↃCC XXVIII. mecum faciebat, atque a partibus meis se stare publice profitebatur.

Eodem anno Dn. VALENT. FERDIN. DE GVDENVS in *sylloge diplomatum* p. 123. nonnihil ad illustrationem meorum afferebat, et AVCTORES *du journal des sçavans* anno cIↄIↄccxxix. articulo V. meum probabant institutum. Meis quoque eximie succurrebant IOAN. FRIDERICVS SCHANNAT parte II. *historiae Fuldensis* capite II. §. 2. p. 76. sqq. et Dn. IVST. HENNING. BOEHMER libro IV. *iur. eccles. protestant.* tit. 9. §. 20. p. 96.

Attamen superesse quaedam in caussa ministerialium, quae egerent defensione, monebat Dn. GOTTLIEB SAM. TREVER *in der vntersuchung des vrsprungs vnd bedeutung des Martins-mannes, wobey die mancherley arten der* ministerialium *gezeiget werden*, Helmstadii cIↄIↄcc xxxiii. 4t.

Sibi mea plane displicere, et se GLAFETANA probare, anno cIↄIↄcc xxxiv. declarabat, in transitu quasi, Dn. IO. GOTOFRED. BAVER in disp. *de successione legitimatorum per nuptias exule in feudis* §. 8. p. 14.

Dein magno eruditionis apparatu de hoc argumento anno scilicet cIↄIↄccxxxv. egerunt Dn. DAV. GEORG. STRVBE in *obseruationum iuris et historiae germanicae decade*, obs. II. p. 48-86. et CHRISTIAN. GOTTLIEB RICCIVS *in dem zuverläßigen entwurf vom landsäßigen adel in teutschland*, capite VI.-XXXVII. p. 51-219. itemque Dn. IOACH. POTGIESER in *commentariis iuris germanici de statu seruorum*, Lemgouiae cIↄIↄccxxxvi. 4t. libro I. capite IV. §. 65. sqq. p. 266-271. b. BVRCHARD. GOTTHELF STRVVIVS in *corpore iuris publici* capite XXXII. §. 2. p. 1231. sq. Celsissimus Dn. comes DE *** in *positionibus*, quas edidi parte XI. *der kleinen schriften* p. 554. sqq. nec non Dn. IO. GEORG. CRAMER in *commentariis de iuribus et praerogatiuis nobilitatis auitae*, loco, quem supra citaui.

Quae visa fuerint hac de materia Dn. IO. IAC. MOSERO, ea legi possunt parte III. *bibliothecae iuris publici* p. 881. sq. vbi commentarios meos de ministerialibus recensuit.

OBSER-

OBSERVATIO XXII.

Vſum huius argumenti practicum nemo negabit. Et dubitantem refellet *die gründliche vnterſuchung der frage: ob die grafen vnd herrn zu Hanau mit den von Carben in vergleichung zu ſtellen ſeyn?* cIↄ Iↄcc xxxiv. in fol.

Ceterum vix operae pretium mihi eſt viſum, cum diſſentientibus de hoc argumento certare, ac illos in viam reducere. Nam qui nouit hanc materiam, ope inductionis, quae a compluribus exemplis formatur, eſſe diiudicandam; is primo obtutu comprehendit, quod magna illa exemplorum copia, e qua regulas doctrinae meae deduxi, ſecundum ea, quae obſeruatione VI. de inductione monui, regulae inſtar ſit habenda. Iſta vero pauca exempla, quae aduerſarii adducunt, regulam infringere nequeunt, ſed ad exceptionem pertinent, ac regulam firmant. Et ſicut grammaticorum regulae firmo talo ſtant, nec ab exceptionibus infirmantur; ita par ratio eſt eorum monitorum ac exemplorum, quae nonnulli contra mea dogmata in medium attulerunt.

OBSERVATIO XXIII.

Vt vero cunctis, quae dixi de miniſterialibus et horum iuribus, pateant, faciam, vt legas heic chartas quasdam moguntinas et hanoicas, hoc argumentum illuſtrantes.

Litterae moguntinae, quae ineditae huc vsque latuerunt, ſunt hae:

„Nos Ludevicus et Wortwinus fratres de Linſingen „recognoſcimus et proteſtamur literas per preſentes quod „cum nos D. N. D. Sifrido AEp. Moguntino et Eccleſie

„ſue vendidimus caſtrum noſtrum henswedushuſen quod „in predio dinoſcimur contraxiſſe quia idem dnus noſter „archiepiſcopus bona fide promiſit quod nos et heredes „noſtros ſemper velit manutenere protegere et tueri pro- „miſimus et nos ſibi vice verſa et iurauimus preſtito cor- „poraliter ſacramento quod ab eadem D. N. AEp. et Ec- „cleſie moguntine fidelitate et ſeruitio nullo vnquam tem- „pore recedemus. Ego Wortwinus et filius fratris mei „ducemus vxores de familia et MINISTERIALIBVS Ec- „cleſie moguntine ſuper hoc etiam preſtitimus iuramen- „tum et fideiuſſores dedimus infra ſcriptos Brunonem da- „piferum de Zygenhain - - Erimus autem ſui caſtren- „ſes apud Ameneburg aut Frizlar vel alias vbicunque vo- „luerit. Anno CIƆCCXLI. 4. non. April.

Tenor autem chartarum hanoicarum, quarum prima eſt ſcripta anno CIƆCCCLXX., eſt hic:

Ich Arnult von Dragus unde Elſa myne eliche husfrauw unde wir Heinrich, Arnult, Conrad, Wernher, unde Lotze gebrudere von Dragus der egenant Arnultz und Elſen eliche kinder verjeben - - - Auch dut der egenant unſer gnediger herre unde ſine herſchafft uns obgenanten ſementlichin mit eine ſine gnade unde hat getan unde hat uns unde unſern erben durch liebe und daz wir uns die bas by ime und ſynre herſchafft mogen gueren den vorbenanten hof mit alme datz darzu gehoret als vorgeſchrieben ſtet lyhit und geluhen hat umb eyn faſnacht-hun und keyn beſtheubt zu geben von unſerm keyne umb daz datz wir vorgenant undir keyme andern frembde heren ſollen wyben oder uns virandern alſo daz der vorgenant hof inne keyne andere fremede hant kome, Auch en ſal der egenant unſer edil herre und ſine hirſchaft unſern keynen dryngen zu keynem elichin wybe zu nemen die uns nit zymelichin enwere ſy were dan in unſerm glichen, Auch in ſal ſich unſer keyner virandern under keynem andern herren alſo vorgeſchrieben ſtet welcher under uns einer daz dede ane willen und wyſſin des ediln unſers gnedigen herren und ſyner hirſchaft

schaft des erpteil were unserme gnedigen herren und sinre herschaft virfallen ewiclichin ane einrede, das erpteil mag und sal der edil unser gnediger herre und sin herschaft oder an wen ers stellet in sine hant nemen damede dun und lan als mit syme eygin gude ane alle wederrede eyns igelichin.

Altera charta ostendit, quomodo Herbertus de Schaffheim, equestris ordinis vir, eiusque vxor, Iutha, nexu ministeriali se obstrinxerint Vlrico, domino de Hanau. Actum hoc est anno CIↃCCCLXVIII. coram tabellione et testibus: *daz Herburt von Schaffheim der eyn kelner was zu Babinhusen in truwen globte und zu den heiligen swur eyn gestapten eyt sich nummer zu ziehin noch zu wendin von der herschaft von Hanauwe und zu dinste sitzen und bliben mit allem syme gude als andere arme lute zu dinste under der herschaft sitzen und wo hee daz überfure und nyt hielde so were er truwelois und meyneitig und were alle sine gut der herschaft ledig virfallen, Darnach von dem vorgenannten unsers Herrn Licham tage off den funften tag und was off den tag Cyrini & Naboris der heiligen merteler nachmittage und vor vesper da qwam zu Babinhusen in des vorgenannten Herburts stuben an myn offin gesworn schribers von des Keyssers gewalt geinwertekeid and erber lute die hernach steen geschrieben Eckarts von Bleichenbach schultheisse zu Babinhussen, Iohans von Stogheim des eldisten edilknecht, herrn Conrads Wüsten Pherners zu Babinhusen Elgastis Heinrichs von Hedinsdorff edilknecht und jongfrau Agnesen des vorgenannten Heinrichs swester und ander vil guder lute die diss sahin und hortin daz jongfrau Iuthe des vorgenannten Herburts eliche husfrau in truwen globte und zu den heiligen swur eyn gestabten eit sich nummer zu ziehin noch zu keren von der herschaft von Hanauwe und alle die gut die ir wurdin weren oder noch werdin mochten die sie itzunt hette oder noch gewynnen mochte von yrme buswirt Herburt dauon solde sie zu dinste sitzen der vorgenanten herschaft als andere der herschaft arme lute, Wo auch sie des nit enthede und daz uberfure so weren die gute alle ledichlichen der herschaft virfallen.*

OBSER-

OBSERVATIO XXIV.

Quo autem appareat, quam maxime discrepent hi ministeriales, ab illis, qui regni erant ministeriales; velim notes diploma, quod Ludouicus Bauarus, imperator, anno cIↃcccxxix. concessit comitibus de Plauen. In hoc enim istos vocat *imperii principales ministeriales ac vasallos nobiles.*

OBSERVATIO XXV.

Ministeriales interdum appellabantur litones. Sed et hi duplicis iterum erant generis, nimirum vel e genere militari nati, vel intra sortem plebis infimae constituti.

De litonibus equestris ordinis egi in *commentariis de ministerialibus* capite II. §. 133. De illis vero, qui litones e plebe erant, siue mancipia rustica, egerunt dominus DAVID GEORGIVS STRVBE in obseruatione de officio litonico tomo I. libri II. *parergorum*, Goettingae editorum, p. 1-19. et dominus CHRISTIANVS VLRICVS GRVPEN p. 1026. *obseruationum.* Firmabo haec, quae dixi, charta sequenti:

„Ego Fridericus de Rannenburg, armiger, recognosco „cupiens constare presentium inspectoribus et auditoribus vniuersis quod ad instantiam ac amicitie spiritualis „intuitu et fauoris *nobilis viri domini mei Vlrici de Hanowe* „*Gertrudem, natam Conradi Centurionis de Lützelbusen* ad me „*seruitute seu iure litonum* quod dicitur vulgo *eygentlich* „pertinentem manumisi et presentibus libere manumitto „donans et transferens dictam Gertrudem cum iure et seruitute predictis quibus ad me pertinuit in potestatem et

in

„in manus dicti domini de Hanowe perpetue possidendas „renuncians nihilominus in perpetuum pro me et pro „meis successoribus omni actioni seu impeticioni predicte „seruitutis et iuris quas in dicta Gertrude habui seu in suis „heredibus quos imposterum pepererit habere deberem „simpliciter et expresse et vt dicta manumissio siue trans- „latio a me et a meis posteris rata et irreuocabilis tenea- „tur presentem literam sigillo proprio carens strenui viri „Hermanni dicti Vitzthum armigeri sculteti in Geylhu- „sin sigillo cet. petiui fideliter communiri quod etiam „sigilli proprii propensione quoad primum hoc potuero „pro testimonio corroborabo. Actum et datum anno do- „mini CIↃ CCC XXVI. iij. nonas Ianuar.

OBSERVATIO XXVI.

Vasalli, quos equestris dignitatis splendor decorabat, vocabantur equites, *ritter*; illi vero, qui nondum inter equites erant relati, famuli audiebant, item armigeri, clientes, reliqua. Quamuis negandum non sit, quod personae, quae in ordine dynastarum viuebant, saepe nomen equitis aut militis etiam adhibuerint. Alia igitur est significatio vocis *eques* in sensu grammatico, alia iterum in iure germanico. Nam ille significatus innuit militem ex equo pugnantem. Sed in sensu iuridico eques est persona singulari ritu hac dignitate ornata.

Quantum satis est, hoc demonstraui in *commentariis de ministerialibus*. Personas, quae ad superiorem nobilita-

 tem

tem pertinebant, equitis nomen non raro adhibuisse, docui parte XI. *der kleinen schriften* p. 546. sqq.

Immo WIPPO in *vita Conradi salici* militem distinguit in maiorem et minorem, quorum iste imperabat, hic parebat. Sat est, me alibi iam obseruasse *militis* vocem fuisse generalem, et principibus interdum tributam legi. Ego nunc addo, quod in CHRISTOFLE IVSTEL *preuves de l'histoire de la maison de Turene* p. 142. Nicolaus de Belloforti, vicecomes Turenae, nominetur vir magnificus potens, et *miles*. Quae denominatio in aliis instrumentis p. 143. ter repetitur. Milites vocantur p. 121. Raimundus et Guilielmus, vicecomites Turenae. Hi autem erant proceres galliae, qui maximis fruebantur iuribus atque praerogatiuis, et quibus p. 123. tribuuntur subditi, et mediati, et immediati.

Vno verbo. Potentes in gallia vicecomites hi militis nomine sunt vsi.

OBSERVATIO XXVII.

Modo dixi, quod vox *eques*, *ritter*, non vnius sit significationis. Vulgo enim, vt notum est, denotat equitem gregarium, siue militem ex equo pugnantem. De reliquis significatibus agam in margine.

Alias etiam vox *eques* talem significat, qui e tirone fit eques, pedesque fuit, et equo est donatus. Nam tirones, *die knapen,* ducebant equos, et arma parentum gerebant, quum armigeri plerumque equitum filii essent. Praecincti vero, et equo donati, conscendebant nunc equos, et ex equis cum reliquis pugnabant. Moris enim erat equitum numerum ex tironibus, qui circa equites erant, augere ante pugnam, vel etiam extra hunc casum, vt probe obseruauit Dn. IO. GEORG. WACHTER in *glossario* col. 1299.

col. 1299. Sic Raimundus de Turena anno 1245. iuſſit, vt Raimundus filius ſuus, faciat milites ad honorem eius et vtilitatem eorum, Hugonem de ſancto Amantio et Petrum de Io, domicellos ſuos. Vide IVSTELVM l. c. p. 51.

Poſtea vox *equitis* indicat vaſallum, quem dominum ob vinculum feudale ſequi oportet in expeditionem cum equo ſuo.

Tum eques notat talem, qui ſolemni ritu eques fuit creatus, et iure calcarium aureorum gaudet. Horum aliqui ſeruitia praeſtabant vel bellica, vel caſtrenſia, vel aulica. Aliqui vero equites erant aurati torquatiue, qui clypeo, gladio, cingulo, annulo, torque, calcaribus et ſimilibus ſignis ac ornamentis a principe eum in finem tantum donati fuerunt, vt his a reliquis diſtinguerentur. Et tales equites ad exercitum proprie non pertinebant.

Denique inueniebantur equites togati, quales erant iurium doctores, dicti equites legum, chevaliers des loix, vel vt in gloſſa iuris ſaxonici vocantur, *ritter des friedens.*

Ceterum vox *ritter* a *reiten* deſcendit, quod in bellum proficiſci et militare notat. Inde veniunt vocabula *reiter,* ex equo pugnans; *reitwagen,* currus expeditionalis. *Reite* militiam ſignificat. Vnde ortum eſt *reitmann,* eques, *reitgeſinde,* copiae equeſtres, *reitleben,* feudum militare, ſeruitio equeſtri obnoxium. Vide Dn. IO. GEORG. WACHTERVM l. c. col. 1275.

OBSERVATIO XXVIII.

Militaris generis homines ſeu milites gregarii, *die von der ritterſchaft*, qui equeſtri dignitate nondum ornati erant, *knechte* audiebant, et vocabulo *edel* ſe diſtinguentes, *edelknechte* ſe nominabant.

Haec autem denominatio varii eſt ſignificatus. Proprie vox *knecht* notat ſeruum vel famulum liberi obſequii,

nequaquam vero seruum proprie sic dictum. Dein vox *knecht* sumitur pro milite gregario, qui stipendia vel feudum meretur in castris.

Postea vocabulum *knecht* opponitur etiam equiti, innuitque armigerum, qui alterius equitis arma portat, et qui equestrem dignitatem nondum est nactus.

Vtrum vero vox *knecht* etiam militem maiorem, seu ductorem indicet, et talem, qui milites gregarios alendi et ducendi ius habet, significet; id quidem IO. SCHILTER et IO. GEORG. WACHTER statuerunt. At vero Arnoldus ille, qui vocatur *gut knecht* coelebs adhuc fuisse videtur. Nam illos, qui in coelibatu viuebant, *knechte* solebant appellare. In Hassia hodienum coelibes, pro diuersitate aetatis vocantur *iunge* vel *alte knechte*, seu *herbstknechte*. Idcirco coelibes qui solemnibus nuptiarum intersunt, dicuntur *die brautknechte*.

OBSERVATIO XXIX.

Eo autem casu, quando quis alicui litteris cauit, se seruum eius, *ein knecht*, futurum; tunc crederem, quod hoc denotet obligationem adstrictam et talem, vi cuius dispositio in personam eiusmodi ministerialis pendet a nutu domini, ita quidem, vt ad omnia seruitiorum genera, aut bellica, aut castrensia, aut aulica semper paratus esse, dominus vero ipsi arma, equum et alimenta subministrare debeat. Porro statuerem, quod huiusmodi ministerialis alteri domino, quisquis ille sit, seruitia praestare nequeat, nisi, vt hoc faciat, iubeat dominus.

Hac

Hac ratione intelligenda eſt charta illa, quae inter tabulas clientelares hanoicas p. 451. legitur:

Ich Wigant von Stogheim edelknecht - - *bekennen daſs ich* knecht *binn worden und werde mit orkunde dyſes bryves des edeln myns gnedigen herren herrn Ulrichs herrn zu Hanauwe und aller ſiner erben ſynen oder der herrſchaft ſchaden von Hanauwe zu warnen und ir beſtes zu werben* - - *und en ſall ich Wigant vorgenannt dy* knechtſchaft *nyt ufgeben wedder durch liebe oder durch myde oder durch keinerley hande ſache willen die man oder wiph erdengken oder ſinden kunden, und han ich auch daz gelobet mit guten truwen und geſworn* - - *ſtede und veſte zu halden.* Anno 1368. ſexta feria poſt feſtum paſce.

OBSERVATIO XXX.

Saeculo XIII. eiusmodi milites, qui equitis honore nondum erant decorati, ſaepiſſime nominati leguntur *knaben, knapen.*

Proprie enim vox *knabe,* teſte WACHTERO loc. cit. col. 852. ſeruum, famulum, non coacti, ſed liberi obſequii notat.

Idcirco *knab* militem gregarium, ſaepius vero tironem, armigerum indicat.

Quibus rite obſeruatis, quiuis nunc excerpta chartarum ſequentium ineditarum facile intelliget.

Anno 1392. vocantur: *Henrich von Hunoldshauſen* knecht.

Anno 1461. *Hermann Hunt* ritter.

Heymbrand von Elben rittir, *Tyle ſyn ſon, Herman von Elben ſyn vetter* knapen, *ſeligen hern Tylen von Elben* rittirs, *hern Heymbradis bruders kindere uſ einer Frederich von Hertingishuſin der alde Frederichs ſeligen hern Hermans von Hertingishuſen* rittirs *ſon,* knapen - - - *und in diſſer ſachen haben gekohren die egen. von Elben, den ſtrengen hern Bernharde von Talwyg* rittir *ihren ſwagir unde ſeligen* - - *Curde von Elbin*

hin knapen *ihren vettern deme god gnade und die von Hertingishusin Otten Groppen von Gudinberg.* Dat. 1377.

Daz ich Frederich von Hertingishus knape. 1352.

Ich Curd von Allenhusin knape *bekenne* - - 1368.

Ernst von Besse weppener
Otto von Holzhusen ritter } 1382.

Ich Hartard von Honoldishusen knape. 1415.

Curt von Wichdorff ritter. 1363.

Wernher von Slutynsdorff ritter. 1363.

Wir Gerwig der elter ritter *und Henrich gesettern Gerwig der junger und Hans gebruder* knapen *des egen. Gerwigs sone alle genant von Bischofferade bekennen* - - Dat. 1442.

Wir Friderich von Hertingishausen knape *und Elizabeth sin eliche wertin bekennen* - - Dat. 1371.

Und dys sint gezuge dy gestrengen und wisen lude her Reinhart von Dalwig ritter *und her Conrad Schabedrisch* scriber *des durchleuchtigen fursten Henriches von Hessen* - - - Dat. 1365.

OBSERVATIO XXXI.

Vox *diener*, quod nomen saepe gerunt vasalli, item vocabulum *dienerschaft*, nexum feudalem indicant.

Ita enim scribit Hermannus de Rodenstein anno 1414. *daß mir der* - - *Reinhard herr zu Hanauwe 60. achtel korns* - - *geluhen* - - *daß ich darum für mich und minen sone siner erben herrschaft und nachkommen* diener *worden bin und sollen* - - *ich und mine erben ihre* diener *sine und blieben und die* dienerschaft *nit uffsagen.*

Inde *hofdiener* apud IO. FRID. SCHANNAT p. 357. numero 570. dicitur Vlricus de Hutten *ein hofdiener*, qui accepit salarii loco *das amt Heroltz*, et simul ad expeditiones militares paratus esse debuit. Gothi scribebant *thion*, seruus.

OBSER-

OBSERVATIO XXXII.

Vasalli dicti quoque leguntur *reisige*. Haec autem vox descendit a vocabulo *reisen*, hoc est, militare, seu proficisci in bellum.

Vocabulum *reisen* inter alia significat excurrere in hostem. Hinc vox *reisiger* notat militem ex equo pugnantem. Vide DIETERICVM VON STADE *in der erläuter- und erklärung der teutschen wörter* p. 499. et IO. LOCCENII *lexicon iuris sueogothici* p. 139.

OBSERVATIO XXXIII.

Vasallos, qui non erant nobilitatis auitae, germani pariter ac galli ad bellum vix et aegre admiserunt. Hinc mulctam illis irrogabant, qui vasallos adsciscebant tales, et hos, qui maioribus, *ahnen*, destituebantur, vocabant nouos homines.

In vasallo, quatuor maiores, *ahnen*, requirebant, vt eques esset nomine et armis simul, vel vt galli id efferebant, gentilhomme de nom et d'armes. Probauit hoc CAROLVS DV FRESNE *dissertatione X. ad* IOINVILLAM p. 1380. apud Dn. GVIL. FRID. DE PISTORIVS parte V. *amoenitatum historico-iuridicarum*.

Ideo GVNTHERVS in Ligurino de Friderico I. imperatore sic canit:

Vtque suis omnem depellere finibus hostem
Posset, et armorum patriam virtute tueri,
Quoslibet ex humili vulgo, quod gallia *foedum*
Iudicat, *accingi* gladio concedit *equestri*.

Quod vero alias mulctam iis dixerint, qui plebeios in militum numerum referebant; hoc exemplo Philippi audacis,

audacis, galliae regis, illuſtrabo. Hic enim, quum comes niuernenſis milites creaſſet duos filios Philippi de Borbonio, quos tamen nobilitas auita ex parte patris deficeret, partim mulctam petiit a comite, quem dixi, niuernenſi, partim a duobus, quos nominaui, militibus mulctam popoſcit mille librarum. Tandem gratiam mulctae eis faciens rex, quadringentis libris fuit contentus. Conf. GABRIEL DANIEL l. c. libro III. capite IV. p. 73.

OBSERVATIO XXXIV.

Cui non obſtat, quod commemorauerim obſeruatione XVIII. p. 22. plebeii generis homines interdum miniſteriales fuiſſe vocatos. Siquidem ſignificatus hic non adeo frequens, ſed valde improprius eſt. Attamen, ad eruendam et intelligendam veram de miniſterialibus ideam, non plane negligendus.

Iam non ſollicitus ero de quibusdam exemplis, quae p. 69. *analectorum Fuldenſium* adduxi. Sufficiat heic monuiſſe, quod apud LVDOVICVM ANTONIVM MVRATORIVM, diſſertatione vndecima *antiquitatum italicarum medii aeui* p. 637. in fragmento chronicorum de anno cIↄccx. fiat mentio vaſallorum, id eſt miniſterialium, qui appellantur architectores, lauanderii, ambaſciatores, ſartores, infertorii, clauicularii, portenarii, ſutrii, gingarii, boliarii, piſcatores, pecorarii, pictores, et curuatores. Comes Mathildis in charta cIↄcxv. apud BENEDICTVM BACCHINIVM in appendice ad *hiſtoriam monaſterii padolironenſis* p. 104. enumerat vaſallos ſuos, inter quos occurrunt fabri, caneuarii, brentarii, qui opponuntur capitaneis et vauaſſoribus. Hi nobiles vaſallos deſignant. Illi fuere quidem miniſteriales ac vaſalli, ſed ignobiles, nec feuda horum

eiusdem

eiusdem ſpeciei erant, ac feuda nobilium. MVRATORIVS, quem dixi, inde concludit, praeter ſeruitium militare, ſeruitia alia adhuc fuiſſe, propter quae etiam feuda tradebantur, et vaſalli conſtituebantur.

Audiamus interea ANONYMVM, de feudis, per patriarcham aquileienſem olim conceſſis, agentem. Hic vero feuda piſtorum, ſcutellarum, ſaccigerulorum, tabellariorum, ſarctorum, murariorum, ſternendi lecticas, a ſarcinis equorum, carpentariorum, et manganorum recenſet. Cunctos hos, quos memoraui miniſteriales, feuda tenuiſſe et miniſterialia iugera, teſtatur ille. Sic piſtoris iugera quaedam miniſterialia in agro Septimi recenſet. Vbi de ſcutellis ſermocinatur; feudum et miniſterium ſcutellarum ſiue paropſidum id vocat. Poſtea de ſaccigerulis agens, feuda, inquit, poſſidens miniſterii ſaccorum, item, vt ſibi, pergit, miniſteriale equi a ſacco feudum aſſignaretur. Et ſic porro. Euolue MVRATORIVM l. c. p. 650.

Quilibet interim perſpicit, quod vox *feudi* et vocabulum *miniſterialis* admodum improprio ſignificatu heic ſumantur, vel, vt IOSEPHVS BINIVS loquitur, quodlibet, quantumuis minimum feudum, miniſterium aut beneficium patriarchae aquileienſis inter feuda connumeretur. Erant enim feuda ſartoriae, guidriae, branderiae, arſenatici, walderiae, aliaque eiusmodi mille.

OBSERVATIO XXXV.

Vt denique ſtatus perſonarum feudalium melius cognoſcatur, neceſſe eſt, vt ſcias, officia et munera, quibus nunc funguntur plebeiae ſortis homines, olim equeſtris ſeu militaris generis viros obiiſſe.

Probaui hoc tam parte VI. p. 577. ſqq. *der kleinen ſchriften*, quam in *commentariis de miniſterialibus*.

OBSERVATIO XXXVI.

Sic eos, quos nunc officiales vocamus, *beamten, amtmänner, vögte, keller, ſchultheiſſen, unterſchultheiſſen*, ex claſſe militaris generis hominum deſumtos fuiſſe, complura docent exempla.

E multis pauca dabo. En chartarum anecdotarum tenorem:

Wir Henrich *von Gots gnaden landgrave zu Heſſen bekennen offentlich mit dieſer ſchrift vor unns und unſere erben, das wir Hartman von Loberbach* ſchultheiſſen *zu Caſſell und ſeine rechten erben umb ſeines getrewen dienſtes willen ſo er bis anher uns erzeigt und noch erzeigen ſoll als lehen gut gelüben haben eine wyſſe genandt die Arzelwiſe bie Harleshauſſen, Item einen wiſenplaz gelegen an der alten wiſen bie Herkorſchuſſen mit der wiſen bie Rodendittmele gelegen unter dem Rottenberge von uns und unſern nachkommen und erben ewiglich on alle anſprache zu beſitzen, Des zu weither orkünde haben wir dieſſen brieff mit unſerm ſigill thun becreffcigen im jar tauſend drejhundert viertzig und zwej, Sonnabts nach* Remigii confeſſoris.

Anno 1370. Caſſellis munere *eines unterſchultheiſſen* functus legitur *Gumbrecht von Kaufungen.*

Inter tabulas hanoicas occurrunt anno 1500. *Johann von Buches, vogt zu Selgenſtad.* Anno 1361. *Berthold von Bybra, feut zu Schildecken.* Anno 1373. *Wernher von Karben, vogt und amtmann zu Wonnecken.*

Ita landgrauiorum Haſſiae in ciuitate wezlarienſi praefectus vicarius, *der untervogt*, ex ordine equeſtri conſtitutus legitur, quod teſtatur charta ſequens inedita:

Vnnſer freundtlich Dinſt zuuor Erbaren guten freunde, Wir ſeint berichtet worden, Welchermaſſen vnnſers g. F. vnd hern zu Heſſen - - vndervoigt, *bey euch Braun von Coln Jn*

Got

Got vorſcheiden ſey, Dieweil nun von wegen ſeiner f. G. vns gepurt ſolch Ampt widderumb zubeſtellen, Als haben Jn namen ſeiner f. G. wir vf gnedigs beforderen, vnſers gn. jungen furſten, vnd hern Landgraf Wilhems - - Herman Schencken, zu Schweinſperg, daſſelbig hinfuro zuuorwalten, beuolen, Jnmaſſen er vns an ſtat ſ. f. g. mit handgebenden trewen an eines geſchwornen eydes ſtat verſprochen vnd zugeſagt, ſolch Ampt mit trewem beſten vleis zuuorſehen, ſeiner f. G. gerechtigkeit trewlichen zu handthaben, euch auch widder recht vnd pillicheit auch alt herkommen nicht zubeſchweren, Demnach ſo iſt an ſtat hochgedachts vnſers g. F. vnd hern an euch vnſer beger, vor vns freundtlich bittende Jhr wollet gemelten Herman Schencken darfur annemen, ehren, achten, vnd halten, auch Jn allen pillichen dingen furderſam, gehorſam vnd gewertig ſein, Daran geſchicht vngezweifelt vnſerm g. F. vnd hern zugefallen, hinwidder Jn gnaden vnd gutem gegen euch zuerkennen, Vnd ſeint euch vor vnſer perſon freundlich zudienen geneigt, Dat. Caſſell am 19. Februarij. Anno 1500.

Stathalter vnd Rethe zu Caſſell,

Ann Burgermeiſter vnd Rath zu Wetzlar,

OBSERVATIO XXXVII.

De parochis et ſcabinis ex ordine equeſtri lectis, nullum eſt dubium, teſtaturque illud charta haec inedita adhuc:

Nos Gerlacus *ſacerdos* Henricus et Ditmarus fratres de Gliminhan miniſteriales ac Iuttha mater noſtra tenore preſentium recognoſcimus et proteſtatione publica profitemur quod nos vnanimes et concordes manibusque adunatis cum bona voluntate Gertrudis vxoris mei Henrici vendidimus eccleſie in Hegene et fratribus ibidem domino famulantibus vniuerſa bona noſtra in Gliminhan ſita cum

 omni-

omnibus pertinentiis eorundem videlicet agris pratis pascuis curtis nemoribus aquarumque decursibus libere et absolute proprietatis iure in perpetuum possidenda. Recognoscimus insuper quod ex proprietate arearum nostrarum in Odolnerode nullum pignus in nemore factum sed coloni nostri in nostro firmi et stabiles permanebunt. Actum in noua ciuitate anno domini M. CCC. XCIII. in die Iohannis Baptiste. Testes huius rei sunt dominus Rudolfus Cruch, dominus Ludewicus Waltuogel milites, Albertus de Tuzilrode, Conradus de Wnswich, Ludewicus Gallus, Conradus de Gliminhan, Conradus de Lerbach, Conradus de Rodehusen, et Otto *scabini* Hartradus de Mumberg et plures alii fide digni.

De scabinis adde obseruationes statim sequentes, scilicet XXXVIII. et XLIII. De parochorum feudis consulas velim obseruationem XLV.

OBSERVATIO XXXVIII.

Consules ciuitatum ex equestri ordine lectos fuisse, satis abunde constat.

Sic Hermannus de Bettenhausen anno 1310. erat consul, *burgemeister zu Cassel, Conrad von Trambach und Wilhelm von Geismar, scheffen zu Cassel.* Alia exempla vide in *commentariis de ministerialibus*, adde obseruationem XLII. mox sequentem.

OBSERVATIO XXXIX.

Nunc facile perspicitur, cur tot feuda occurrant, quae vocantur, *vogt-leben, schultheissen-leben, burgemeister-leben, scheffen-leben, pfarr-leben, ambacht-leben, keller-leben.*

Vocabulum *vogt* varii significatus est, notante Dn. IO. GEORG. WACHTERO in *glossario* col. 1789. sq. Nunc enim

enim praefectum regionis, *land-vogt*, nunc vrbis praefectum, *ſtadt-vogt*, nunc caſtri praefectum, *burg-vogt*, nunc praetorem ſeu iudicem, *zent-vogt*, nunc quaeſtorem, *amts-vogt*, nunc defenſorem eccleſiae, *kirchen-vogt*, indicat.

OBSERVATIO XL.

Feudum praefecti, *vogt-leben*, notat idem, ac ſi dixeris, munere praefecti fungi, *einen amtmanns-dienſt verwalten.*

Naturam autem eiusmodi *vogt- vnd amt-leben* expoſuit dominus DAV. GE. STRVBE *obſeruatione VIII.* p. 267. ſqq. Ego quidem exiſtimauerim in dubio ſub inueſtitura *mit der vogtey oder dem amt* non intelligi iurisdictionem omnimodam, adeoque criminalem non complecti vocem *vogtey*, quia magna cum cautione dabatur ab ipſis imperatoribus germanicis iurisdictio criminalis, obſeruante domino CHRISTIANO GOTTL. BVDERO in praefatione ad CHRISTOPHORVM IO. CONR. ENGELBRECHTVM *de ſeruitutibus iuris publici.* Accedit, quod ordinarium, non vero extraordinarium praeſumatur. Iam vero iurisdictio ciuilis compluribus dabatur in feudum, paucis autem iurisdictio criminalis, *der blutbann.* Nam vox *bann* in ſenſu latiſſimo omnes poenarum ſpecies complectitur, corporalem poenam ſcilicet, pecuniariam et proſcriptionem. De poena capitali autem ſumitur, quando vox *blut* adiecta legitur.

Erant tamen etiam ex ordine dynaſtarum, qui munere *eines vogts* fungebantur. v. g. naſſoici Wezlariae praefecti leguntur.

De praefectis, *vögten*, qui et *ambacht-männer* dicti ſunt, adeas velim obſeruationem XLVI.

OBSERVATIO XLI.

Per feudum ſculteti, *ſchultheiſſen-leben*, in-

telligo munus praetoris, alicui perſonae equeſtri conceſſum.

Licet etiam id munus viri ex ſuperiore nobilitate nonnunquam geſſerint, vt marchio brandenburgicus Nordhuſae, atque archiepiſcopus treuirenſis wezlarienſis eſt ſcultetus. Attamen magis frequens eſt, vt equeſtris generis homines id adminiſtrauerint. Compoſita vox eſt a *ſchuld* et *heiſchen*, id eſt, debitorum aut mulctae exactorem. Vel deriuatur a *ſchuld* et *bais*, iudex, quaſi debiti praefectus, qui non de capite, ſed de pecunia iudicat. Poteſt etiam a *ſchalten* deduci, quaſi vrgere, exigere et regere.

Tale feudum, *ſchulten-leben* commemorat dominus GEORG. MELCHIOR DE LVDOLF, vol. IV. *obſeruationum forenſium CCCXXVIII.* vbi: *die helfte des guts Aquick ſamt dem ſchulten-hof* feudum a comite Bentheimenſi datum legitur. Pariter Valckius in Rochel profitetur, ſe a praepoſito monaſterienſi feudi lege, *zu einem rechten ſchulten-lehen, den amt-hof zu Lahr* cet. poſſidere, teſte eodem tomo I. *ſymphorematis cameralis* p. 101.

OBSERVATIO XLII.

Vox *burgemeiſter* denotat praecipuum vel maximum in ciuitate.

Hi ex ordine equeſtri conſtituti leguntur. Ita in vrbe Confluentiae in hodiernum vsque diem conſul primus ordinis equeſtris vir eſſe debet. Quales ſunt Elzii, Baſſenheimii, Schmidburgii, Keſſelſtadii, aliique e primoribus nobilitatis rhenanae, quorum catalogum texuit dominus GE. MELCHIOR DE LVDOLF *obſeruatione forenſi CXIV.* p. 20. ſqq. Verba ſtatuti ſic ſonant: *Wir ordnen - - - daſs hinführo zween burgemeiſter - - - in unſer ſtadt Coblentz ſeyen - - - einer ſoll aus dem* bürgerlichen adel *ſeyn, der andere aus dem ſchöffen oder bürgerrath.*

Vti

Vti vero munus quoduis *ein leben* dicebatur; sic patet etiam, cur officium consulis feudi lege datum legatur.

OBSERVATIO XLIII.

Scabini erant ordinarii assessores iudiciorum tam ciuilium, quam criminalium.

Vocem *schöffen, scheppen, schöppen*, quidam a *scof, scop*, iudex, deriuant. Ego deducere mallem a *schef*, primarius, vti gallorum *chef* satis testatur. Quidquid sit, hi olim in comitum tribunalibus, postea in praefectorum, vel praetorum, *der schultheissen*, vel consulum iudiciis assessorum munere fungebantur. Horum itaque erat iudicare de omnibus, et horum iudicio stare debebant partes. Tanti momenti munus requirebat homines dignos probosque, prudentes, indigenas, opulentos, vel saltim non egenos, ac denique ante omnia ingenuos et liberos, nullius seruos, vt in *commentariis de ministerialibus* p. 118. ostendi. Quae iam dixi, illa egregie firmat Carolus IV. imperator, vbi Burckardum de Buchecke e ministeriali creat liberum, et ei omnia liberorum iura tribuit: *in allen sachen in gerichte vrtheil zu geben vnd zu sprechen, kempflichen iemand zu fordern - - - leben zu leiben* cet. Vide domini ADAMI FRIDERICI GLAFEY *anecdota* p. 352.

OBSERVATIO XLIV.

Siluarum praefecti ex militaris generis hominibus sumebantur.

Idem imperator Ioannem Forstmeister de Geilenhusen inuestiuit *mit dem vorstmeister-amt zu Geilenhusen*, teste eodem p. 105.

OBSERVATIO XLV.

Feuda parochorum, *pfarr-leben*, saepissime occurrunt, denotantque munus parochi.

Iam

Iam in mentem veniunt litterae, quae parte II. *des erläuterten Voigtlands* p. 93. leguntur: *Wir Heinrich Reuſſe herr zu Plauen - - entbieten euch würdiger und achtbarer Er official - - daß ſich hat - - das* lehn *unſer lieben frauen - - daſelbſt uns und unſer herrſcaft - - rührende zu* lehen *durch den - - probſt zu - - geweſt lezter beſitzer - - verlediget, damit uns ſolch* lehen *dem würdigen Ern Johann Botene - - lauterlich durch Gottes willen* geliehen *haben* cet.

Tale feudum, *pfarr-lehen* in oppido Stolberg occurrit. Vide teſtamentum Henrici comitis de Stolberg apud IO. ARN. ZEITFVCHS *in der ſtolbergiſchen kirchen- und ſtadt-hiſtorie* p. 395. Adde p. 182. vbi de feudo capellae, et p. 190. vbi de feudo vicariae mentio fit.

Non operae pretium eſt, de litteris parochorum, quas vocant reuerſales, heic agere; ſiquidem ad modum epiſtolae, domino a vaſallo datae, ſcriptae erant.

OBSERVATIO XLVI.

Feudum, quod dicitur *ambacht-lehen*, denotat in genere *ein dienſtmann-lehen.*

Etenim vox *ambacht* miniſtrum et quemuis liberi obſequii hominem notat. Poſtea ſumta eſt haec vox de feudis palatinis, et dein in ſpecie de tali viro, qui iuri dicundo praeponebatur. Inde voces *amtmann* et *ammann* deſcenderunt. Praeterea vocabulum *ammeiſter* idem notat, quod *ambachtmeiſter.*

OBSERVATIO XLVII.

Illi autem miniſtri, qui quaeſtorum munere fungebantur, in terra praeſertim rhenenſi, vocati ſunt *keller.*

In Haſſia ſuperiore, nec non in Wetterauia, et in prouincia hanouienſi hodienum munus *eines kellers* ſupereſt, quod

quod in iurisdictione ciuili exercenda in vno vel in pluribus villis vel pagis et reditibus principis exigendis occupatur. Dantur vero nonnulli quaestores, *keller*, vt Giessae, qui iurisdictione omni destituuntur.

Quemadmodum cellae reditus in terra rhenensi maximi erant; ita factum est, vt quaestores appellarentur *keller*, et quaestura *die kellerey*.

Militaris generis homines quaesturas administrasse, iamiam probaui parte VI. *der kleinen schriften* p. 383. §. 8. Immo familia Kellerorum de Assenheim ab hoc munere nomen sortita videtur.

OBSERVATIO XLVIII.

Tametsi vero in relatione, qua ad statum vasallorum respicitur, hi duplicis generis essent (obseruat. XVI.), maiores nimirum et minores (obseru. XVII.); nullam tamen contradictionem inuoluit, quando nonnulli, triplicis generis exstitisse illos docent.

Commemorat BRVNO *de bello saxonico* p. 133. milites ordinis secundi et tertii oscula pacis dedisse. Ergo et primi ordinis milites fuerunt. Quod vt rite intelligatur, sciendum, quod illi, qui ex statu dynastarum geniti erant, *aus dem herrnstand*, in duos ordines fuerint distincti. Illi enim, qui ducum comitumque munere fungebantur, milites primi ordinis appellati sunt. Qui vero dynastae tantum, siue bannerii erant, ad secundum ordinem relati leguntur. Tertius ordo complectebatur ministeriales siue equestris generis vasallos, *die dienstmannen, den niedern adel.* Facit mecum hoc in argumento GABRIEL DANIEL l. c. libro III. capite IV. p. 83.

Quod vt melius intelligatur, apponam verba litterarum, e quibus iura militum maiorum primi ordinis ac eorum statum diiudicare poteris. Ita vero sonant istae: „vi„cecomitatum Turenae - - - cum nomine et honore ac „dignitate - - - nec non cum iuribus patronatus et iu„re conferendi vicarias, capellas, et hospitalia ac leprosa„rias, et cum iure disponendi quomodolibet de eisdem, et „cum decimis et fructuum perceptionibus, et cum iure „cognoscendi de portibus et itineribus publicis, et cum „ipsis portibus publicis, et iure percipiendi et exigendi „pontonagia, pedagia, botagia, dialhas, guidagia, aspergia, „leudas, et cum iure venandi, piscandi, aucupandi, vena„tiones et piscationes et aucupationes huiusmodi prohi„bendi et permittendi, et cum alta et media et bassa iusti„tia, mero et mixto imperio iurisdictioneque omnimoda „et cum iure creandi et destituendi locum tenentem, eius „seneschallum, bailium seu capitaneum, iudices appella„tionum et ordinarios ac delegatos, vigerios, baiulos, ca„stellanos, executores, notarios, scriptores et seruientes „et alios officiales, tenendique palam et publice assisias, „et carceres habendi - - - et cum omnibus feudis, retro„feudis, dominiis, homagiis, fidelitatis iuramentis et re„cognitionibus, allodiis, vasallis, emphyteotis, colonis et „agrilibus et cum sega et sequuta cum armis - - - cum „aquis, riuis et fluminibus publicis et priuatis, stagnis, „molendinis, pratis, pascuis, nemoribus et forestis, co„lumbariis et garenis, vineis, hortis, terris cultis et incul„tis, et cum furnis, et iure fornagiorum - - - anno 1350. Vide CHRISTOFLE IVSTEL *preuves de la maison de Turene* p. 103. 104.

OBSERVATIO XLIX.

Quum regnum germanicum esset respublica militaris, vt supra obseruatione XIV. p. 16.

p. 16. docui; pauca nunc de habitu vaſallorum, et armis commemorare neceſſarium duxi. Alias enim denominatio loricatorum, quorum mentionem feci obſeruatione XVII. p. 21. vix probe intelligi poterit. Ne dicam de illis feudis, quae feuda ſcuti, loricae, galeae, vexilli, et gladii appellantur. Sic quoque in aprico erit ratio, cur cum gladio et vexillo inueſtiti fuerint vaſalli. Immo alia capita iuris feudalis absque hac tractatione de armatura veterum germanorum vix intelligi poterunt.

Dixi quidem iam hac de re in *analectis fuldenſibus* p. 72-86. Verum nunc alias easque curas poſteriores cum lectore communicabo.

OBSERVATIO L.

Corpora militum contra vim armorum hoſtilium tam probe erant munita, vt gladii ictus non facile metuerent.

Teſtatur hoc GVILIELMVS BRITO:

Equorum viſcera rumpunt,
Demiſſis gladiis, dominorum corpora quando
Non patitur ferro contingi ferrea veſtis,
Labuntur vecti lapſis vectoribus, et ſic
Vincibiles magis exiſtunt in puluere ſtrati.
Sed nec tunc acies valet illos tangere ferro,
Ni prius armorum careat munimine corpus.

Tot ferri ſua membra plicis, tot quisque patenis,
Pectora tot coriis, tot gambeſonibus armant.
Sic magis attenti ſunt ſe munire moderni,
Quam fuerint olim veteres.

Hinc corpus equitis erat inuiolabile, ſi frontem galeae excipias. Licet difficile eſſet lanceae aculeo pungere faciem equitis.

Vulnera itaque aut clauarum vis imponebat, aut enſium percuſſio generabat. Nam claua vel enſe corpora equitum euerberare ac quaſſare ſolebant hoſtes. Accedebat peritia, hoſtem ope lanceae equo deiicere, quam per torneamenta excolere ſtudebant.

OBSERVATIO LI.

Prima vero armaturae ſpecies erat lorica, fibulis implexa ſiue thorax ſquameus, gallis *hauber* dictus, germanis vero *ein pantzer*, hoc eſt tegumentum ventris.

Inde feudum loricae dictum, et ideo milites ſaepe vocati ſunt loricati.

Sed circa annum cIↄ ccc xxx. haec lorica ita diſplicuiſſe videtur militibus, vt, loco eius, cataphractam, quam nos *einen harniſch*, galli vero *cuiraſſe* vel *lame de fer* appellant, adhibere maluerint. Grauior haec erat armatura, tota ex ferro vel chalybe, et totum ſaepe hominem tegebat.

OBSERVATIO LII.

Secundo huc pertinet gambeſo, *das wams*, ſagulum corpus tegens.

CAR. DV FRESNE id exponit, veſtimentum coactile, ex lana confectum. Ego vellem, vt inſpiceres ſigilla apud G. AL. LOBINEAV dans *l'hiſtoire de Bretagne* n. 83. 84. 94. 150. item

item num. 39. 45. Gambeſo autem vel in forma clathri num. 59. vel in figura ſquamea p. 311. vel in forma conſueta apud CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'hiſtoire de la maiſon d'Auvergne* p. 140. et *de l'hiſtoire de la maiſon de Turene* p. 46. conſpicitur. Adi quoque GABRIELEM DANIELEM *de la milice françoiſe* p. 282. qui gambeſonem ita deſcribit: gambeſon etoit une eſpece de pourpoint fort long, fait de taffetas ou de cuir, et bourré de laine, ou d'etoupes, ou de crin pour rompre l'effort de la lance, qui bien qu'elle ne penetrat pas la cuiraſſe, auroit meurtri le corps en enfonçant les mailles de fer dont la cuiraſſe etoit compoſée.

Nec praetereundum erit collare ferreum, gallis dictum *hauſſecol*, germanis *ringkragen*, et *halsberga*. Eius formam dedit nobis ANTONIVS MATTHAEVS *de nobilitate* p. 1108.

OBSERVATIO LIII.

Tertio, qui principum dignitate conſpicui erant, vel ad claſſem dynaſtarum pertinebant; paludamento ſe adhuc induebant, germanis *ein wapenrock*, gallis vero *cotte d'armes* vocato.

De hac armaturae ſpecie *analectorum haſſiacorum* Dn. IO. PHIL. KVCHENBECKERI collectione VII. p. 133. ſqq. egi. Conferri quoque hac de re merentur ſigilla apud GVI ALEXIS LOBINEAV l. c. num. 165. 166. 168. 172. 217. et p. 647. Praeſertim vero illud Alberti de Turre de anno 1229. apud CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'hiſtoire de la maiſon d'Auvergne* p. 38.

OBSERVATIO LIV.

Quarto commemorandum eſt ferreum pectorale ſeu lamina, *das eiſerne bruſtſtück*.

Gallis *plastron*, GVILIELMO autem BRITONI patena audit. Sic enim hic canit:

Vtraque per clypeos ad corpora fraxinus ibat,
Gambesumque audax forat, et thoraca trilicem
Disiicit, ardenti nimium prorumpere tandem
Vix obstat ferro fabricata patena,
Qua bene munierat pectus sibi cautus ab hoste.

et alibi:

Tot ferri sua membra plicis totque patenis
Pectora tot coriis tot gambesonibus armant.

Nuda eiusmodi lamina absque gambesone, quod tamen rarum est, comparet in sigillo Wilhelmi de Claramonte apud CHRISTOFLE IVSTEL l. c. p. 144. vbi etiam is gladium non strinxit, sed ensis, vt vagina reconditus gestari solet, e balteo pendet.

OBSERVATIO LV.

Quinto galea occurrit, qua equites capita tegebant, et vocatur pileus ferreus vel coriaceus: germanis *helm*, a tegendo, dicitur.

Quam primum praelium esset commissum, aut torneamentum finitum; cassidem milites deponebant.

OBSERVATIO LVI.

Galeae ornatus varius erat, speciosis belluarum aliarumque figurarum accessionibus insignitus.

Vide, si placet, sigilla apud GVI ALEXIS LOBINEAV l. c. num. 165. 166. 173. 220. 222. 281.

Interdum nuda apparet galea, sine ornamentis, vt in sigillo Ludouici III. germaniae regis apud IO. FRIDER. SCHAN-

SCHANNAT in *vindiciis quorundam diplomatum*, tabula VI. et in aliis apud MARQVARDVM HERRGOTT in *genealogia habsburgica* p. 106. nec non in sigillis, quae exhibet CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'histoire de la maison d'Auvergne* p. 34. sqq.

Equiti soli, rite inaugurato, gestare licebat ornamenta cassidis. At in torneamentis, cuncti militaris generis homines ea ornamenta cassidum adhibebant. Apertis galeis hi vtebantur ante congressum in torneamentis. Eas super scuto legimus positas in torneamentis, quo inspici possent et examinari.

OBSERVATIO LVII.

Adpendebant galeis tegumenta quaedam, germanis *helmdecken* dicta.

Dn. IO. GEORG. CRAMER l. c. p. 370. haec velamina galearum ideo adhibita censet, vt iis praemunirent cassides contra aeris iniurias, easque, si opus esset, contegerent. Probo hanc coniecturam ectypo sigilli apud RATMVNDVM DVELIVM in *excerptis* tabula XV. n. 185. et e sigillo 51. apud LOBINEAV tomo I. loc. cit. Ego, si, quid sentio, adhibita fuisse coniicerem eiusmodi tegumenta, *helmdecken*, ideo etiam, ne ferri durities capiti molesta esset. Erant vero haec velamina confecta ex texto subsutili.

De galea eiusque ornamentis ipsi heraldicae rei scriptores erunt consulendi, inprimis IO. IAC. SPENER parte I. *operis heraldici* capite VI. p. 305. sqq. Figuras eorum varias et diuersas a se inuicem exhibent GABRIEL DANIEL l. c. p. 283. et LOBINEAV l. c. num. 80. 83. 84. 94. 165. 166. 168. 173. 220. et 222.

Id adhuc commemorandum duxi, quod galeae pars, quae nasum tegebat, *nesbiorg* dicta fuerit. Multae quoque apparent galeae, quae oculos nasum et os non tegunt, quales

les commonſtrant ſigilla apud CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'hiſtoire de la maiſon d'Auvergne* p. 37. 40. et 144. Alias hic quoque galeas exhibet, quarum pars ſuperior oblonga, aliarum vero pars ſuperior ſimilis eſt pileis noſtris, et depreſſa comparet, vide *preuves de l'hiſtoire de la maiſon de Turene* p. 50. et 46.

OBSERVATIO LVIII.

Quia, vt dixi, tantum militaris generis hominibus galeas geſtare licebat; ideo feuda, *die ritter-leben*, ſubinde vocata fuerunt *helmleben*, feuda galeata.

Hinc in laudo, vt appellant, concordiae p. 18. apud Dn. IO. DAVID. KOELERVM in *codicillo diplomatum hiſtoriae wolffſteinenſi* adnexo, ſic legitur: *auch ſprechen wir, das allwege der eltſte van Wolffſtein dy leben dy zu dem helm gehören lyben ſall.*

Ideo factum, vt, qui plura poſſideret feuda, plures adhiberet caſſides in inſignibus ſuis, teſte CLAVDIO FRANC. MENETRIER dans *l'origine des ornamens et des armoires*, capite I. p. 25.

Pilei ferrei figuram, bonnet de mailles ſous le caſque, germanis *pickelhaube*, ſeu tegumentum contra iaculorum ictus, quem ſub galea gerebant, exhibet GVI ALEXIS LOBINEAV l. c. p. 498.

OBSERVATIO LIX.

Sexto ſcutum venit conſiderandum, cuius vſus ſolis nobilibus et militaris generis hominibus olim permiſſus, qui eam ob cauſſam *ſchildbürtige*, vel *zu ſchild vnd helm gebohrne* vocabantur.

Variis

Variis id coloribus diſtinguebatur. Quadruplicis potiſſimum generis et formae erant ſcuta, quorum icones dedit GABRIEL DANIEL l. c. p. 284. et vocat ea *a)* rondelle toute ronde, *b)* rondelle ovale, *c)* targe, *d)* bouclier de pieton, rutae formam habens, et *e)* bouclier de cavalier, cuius forma erat frequentiſſima, et cum hodierna, quam in inſignibus conſpicimus, maxime conueniens, quippe quae torneamentis ſuam debet originem.

Figura oblonga et ferme quadrata eſt vetuſtiſſima, prout patet ex icone apud GABR. DANIELEM l. c. p. 5.

Rotunda ſcuta, carolingorum et Ottonum temporibus, regibus placuiſſe, e figuris, quas IO. FRID. SCHANNAT in *vindiciis quorundam diplomatum* tabula VII. VIII. et IX. exhibet, et Dn. CHRISTIAN. GOTTLIEB SCHWARZ de *archiſcutifero* tabula I. p. 25. dedit, pateſcit. Interim LVDOVICVS ANT. MVRATORIVS in *antiquitatibus italicis medii aeui* tomo I. p. 560. 790. et 1018. icones refert, quae Karolum et Berengarium ſcuta oblonga etiam geſtaſſe docent.

Triangularis formae ſcuta poſtea fuere vſitata, vt vel conſtat e ſigillorum forma, quam aeri incidi fecit CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'hiſtoire de la maiſon de Turene* p. 50. et dans *les preuves de l'hiſtoire de la maiſon d'Auvergne* p. 34. 37. 40. 44. 140. 145. 149. atque e tabula XXI. tomi I. MARQVARDI HERRGOTT *genealogiae diplomaticae gentis habsburgicae* et tabula III. cum ſequentibus apud RAYMVNDVM DVELIVM in *excerptis genealogico-hiſtoricis.*

Alia de ſcuto legi poſſunt apud IO. IAC. SPENERVM in *inſignium theoria* parte I. capite 3. p. 80. ſqq.

Operae interea pretium erit contueri ſigilla, quae exhibet GVI ALEXIS LOBINEAV dans *l'hiſtoire de Bretagne* tomo I. num. 39. 41. 49. et 74.

Scuta incuruata videre poteris apud CHRISTOFLE IVSTEL l. c. p. 138. 139. 143.

OBSERVATIO LX.

Telamonum, *der ſchildhalter*, rarior vſus in germania erat.

Teſtem cieo CLAVD. FRANC. MENETRIER dans *la pratique des armoires* capite X. p. 330. Origo eorum a torneamentis repetitur, in quibus dynaſtarum et principum ſcuta per famulos ſeu armigeros ſuos portabantur, et, vt eo ſplendidiora comparerent inſignia, factum eſt, vt iſti, clypeos ſcilicet portantes, ſub ſpecie animalium comparerent.

OBSERVATIO LXI.

Scutum a clypeo ita nonnunquam diſtinguebant germani, vt illud equitibus, hic vero peditibus inſeruiret.

Praeter collare, *halsberga*, *osberga* et *vsberga* dictum; *bainbergas* ſeu ocreas ferreas, quas etiam *ſcancbeorg* vocarunt, gallis *greves* vel *armures de jambes*; genualia tegmina, *genouilleres*; geſtarunt manicas ferreas, *pantzer-handſchuhe, blech-handſchuhe, gantelets* gallis appellatas, quorum armorum figuras, aere expreſſas, videre poteris apud ANTONIVM MATTHAEVM *de nobilitate* p. 1108.

De calcaribus euoluendus erit IO. NICOLAI libellus *de calcarium vſu et abuſu*, et IO. PVRICELLVS in *ambroſianae mediolani baſilicae monumentorum deſcriptione* p. m. 43. Aurea nemo geſtare poterat, niſi equitis honore inauguratus; argentea adhibebant armigeri, teſte NICOLAO loc. cit. p. 46.

Haec erant potiſſima militiae equeſtris arma.

OBSERVATIO LXII.

Id tamen adhuc notandum, quod mili-

taris

taris generis homines, qui equitis dignitatem nondum erant consequuti, saltem in bello conspiciebantur gambisone, pileo ferreo, et lamina ferrea induti.

Equi pariter tegebantur coopertoriis, vt vocantur, ferreis, vel veste e ferreis circulis contexta. Vt plurimum vero caput tantum et pectus equi ambiebat lamina ferrea vel coriacea. Tunc equum dicebant phaleratum, *cheval bardé*, qualis conspicitur in fronte *originum iuris publici Hassiaci.*

Praeterea equi pedes anteriores et posteriores fere tegebat pannus, quem dorsuale vocant, *eine schabracke.* Forma eius optime conspici potest in sigillis apud LOBINEAV l. c. num. 80. 83. 84. et 38. Vidi tamen sigilla, et in his equos, nuda lamina ferrea, absque pannis, tectos, apud CHRISTOFLE IVSTEL l. c. p. 44.

Interdum ferreo tegmine muniebant equi caput, quod *chamfrain* appellabant, cuius iconem dedit GABRIEL DANIEL l. c. p. 294. lit. c. et GVI ALEXIS LOBINEAV dans *l'histoire de Bretagne* tomo II. col. 1783. *chanfrain* de fer, ait, pour armer la tête du cheval; plaque de fer battu, dont ont armoit la tête des chevaux dans les combats.

Talia equorum munimina, *rüstung*, germani non solum ad conseruandos eos adhibebant, sed etiam eum praesertim in finem adinuenerant, vt saluum praestarent equitem. Nam cadente equo, de vita aut libertate equitis erat actum, qui aut sub equo succumbere, aut hostibus se captiuum dedere debebat.

OBSERVATIO LXIII.

Hactenus de armis defensionis. Iam venio ad offensiua. Primum locum occupant gladius et lancea.

Equidem his etiam vtebantur plebeii, ſed tantum vrgente neceſſitate. Alias his interdictus erat armorum vſus.

GVILIELMVS BRITO ſequentes armorum ſpecies enumerat:

Nunc contus, nunc claua caput, nunc vero bipennis.
Exercebat: ſed nec biſacuta, ſudesue vel haſta
Otia vel gladius ducit.
Quadrellos hic multiplicat, pluit ille ſagittas,
Funda breues fundit lapides, glandesque rotundas.

Lanceam, ſcutum, II. chordas et XII. ſagittas tempore Caroli magni miles ad expeditionem ſecum ferre debebat, teſte STEPHANO BALVZIO tomo I. *capitularium* p.510.

OBSERVATIO LXIV.

Inter gladii ſpecies eminebat ſpata, quae praelonga et grauis erat, vt, quum IO. MABILLONIVS ſtatera talem examinaſſet, grauitatem circiter VI. librarum in ea animaduerterit.

Formam eiusmodi ſpatae exhibet ſigillum apud CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'hiſtoire de la maiſon d'Auvergne* p.149.

Cultellus erat gladii curta ſpecies, quam braquemar nominabant. Alius gladius vocatur a conflictu epée de rencontre; alius a pungendo ſeu a longitudine eſtocade; alia erat gemini capuli machaera, quae duabus regebatur manibus, eſpadon vocata, alius acinaces, quem cimeterre, alius denique, quem ſabre dicebant. Horum figuras dedit GABR. DANIEL l. c. p.301.

In germanorum lingua occurrunt vel *ein ballaſch*, palaſt, gladius oblongus et ab vtraque parte acutus, alias *ſchlacht-ſchwerd:* vel *ein ſäbel*, enſis falcatus: vel *ein ſchwerd*, gladius.

OBSERVATIO LXV.

Gladii tanta erat apud germanos existimatio, vt hodienum eius vsus supersit in ritu inuestiturae feudorum imperii, quae *thronleben* vocant.

Ne dicam de saxone, electore, qui caesari gladium praefert in solenni pompa, et eo inuestitur.

Probe iam animaduertit Dn. IO. GEORG. WACHTER in *glossario* col. 1493. germanos gladii numen esse veneratos, quum omnis in ferro fiducia esset. Idcirco gladios esse pacis bellique arbitros, iuris et iniuriae vindices censebant. Hinc armis vel armata manu iurabant, quia gladios ritu pagano colebant. Inde venit, vt regna et feuda non nisi gladio conferrentur, ac in hodiernum vsque diem a caesare, oblato ad osculum ensis manubrio seu globo, feuda imperii maiora tradantur. Ob eandem caussam feuda maiora recte dixeris feuda gladii. Nam regis gladium tangere, idem olim erat, ac iusiurandum fidelitatis et subiectionis praestare.

Gladius inauratus erat militaris dignitatis, seu eius qui equitis honorem nanciscebatur, signum.

OBSERVATIO LXVI.

Lancea, sicut gladius, inter arma, dynastis et equestris ordinis hominibus propria, recte refertur. Eam subinde hastam vocant fraxineam. Erat ferro acutissimo praefixa, et quasi grandis pertica apparebat.

Nonnunquam vexillo, lanceae loco, vsos fuisse gallos et germanos, animaduerti e sigillo apud CHRISTOFLE IVSTEL dans *les preuves de l'histoire de la maison de*

 Turene

Turene p. 50. Gallis etiam *glaive*, germanis vero *glefe* dicebatur. Olim breuis et vibrabilis erat lancea, quia ipsas iaciebant. Lancea proprie iaculum notabat. Ritum vibrandi lanceam exposuit IO. PHIL. CLVVERIVS in *germania antiqua* libro I. capite 44. Hasta velitaris a germanis vocabatur *sper, spies*. Insequenti tempore longior erat lancea et grauior.

Docent hoc sigilla Godofredi de Dinan, de anno CIↃCXX. apud GVI ALEXIS LOBINEAV tomo I. de *l'histoire de Bretagne* num. 2. Conani IV. ibidem num. 74. et Andreae de Vitré de anno CIↃCCXXXIX. ibidem num. 150.

Quare factum, vt in torneamentis congressus vno momento fere et vno saltem impetu finiretur. Idcirco abiecta lancea, arreptoque gladio inter se tunc dimicabant.

A *glef, glev*, hasta, lancea, sarissa, est *glevener, glefener*, lancearius, qui quum esset eques quatuor peditibus stipatus, nouae denominationi ansam dedit, vt quinque milites vna glaeua dicerentur, obseruante Dn. IO. GE. WACHTERO l. c. col. 593. Opponuntur sibi inuicem *glefen* et *fussgonder*, et *glefen* et *gewefnete*. Occurrunt etiam *ofgonder glefen*.

Posteriori aeuo hastae dicebantur *picken*, quia punctim feriebant.

Ceterum lanceam vnam quatuor aut quinque milites complexam esse, obseruat DIETERICVS VON STADE *in der erläuter- vnd erklärung der teutschen wörter* p. 509.

OBSERVATIO LXVII.

Arcus siue ballista, *armbrust*, *bogen*, olim bauga, germanis vetustis iam erat cognita.

E capitularibus supra hoc iam docui p. 60. et hoc firmauit Dn. IO. GEORG. WACHTER l. c. col. 1193. voce *pfeil*. Telorum missilium siue sagittarum et arcus formam delineauit GABR. DANIEL l. c. p. 305. 306. tomo I.

OBSER-

OBSERVATIO LXVIII.

A ſagittariis orta ſunt, *die ſchützen-leben*, qualia in monimentis patriis ſubinde occurrunt.

Annis 1441. et 1462. hi commemorantur apud IO. FRID. SCHANNAT in *clientela fuldenſi beneficiaria* p. 21. et p. 359. Eos pedites pugnauiſſe tradit IO. SCHILTER tomo III. *theſauri antiquitatum teutonicarum* p. 393. voce *glefen;* id quod etiam docet figura ſagittarii apud GABR. DANIELEM l. c. p. 295. tomo I. e ſaeculo XII. aut XIII. petita.

Inde venit, vt in ciuitatibus remanſerint *die ſchützen*, vt de vltraiectina vrbe oſtendit ANTONIVS MATTHAEVS *de nobilitate* libro IV. capite 29. p. 1117. Adde diploma Caroli IV. ſagittariis pragenſibus datum, apud Dn. AD. FRID. GLAFEY p. 192. *anecdotorum.*

OBSERVATIO LXIX.

Ad arma offenſiua itidem pertinet ſecuris, *ſtreit-axt*, gallis *hache*, germanis vero *hatſche* dicta, id eſt, bipennis, ſiue haſta, lato ferro et ex vtraque parte praeacuto munita.

Inde *hatſchier, bipennifer*, qualem refert icon apud GVI ALEXIS DE LOBINEAV dans *l'hiſtoire de Bretagne* tomo I. ſigillo 45. ANTONIVM MATTHAEVM *de nobilitate* p. 1108. et GABR. DANIELEM p. 290.

Huc etiam referenda alia bipennis ſpecies, *die hellebart* vocata, quae erat haſta in ſecurim deſinens, punctim feriens et caeſim. Vox ab *helle, hille*, pugna, et *bart*, ſecuris compoſita, vt *hellebart* notet proprie *eine ſtreit-axt.*

Habebant etiam germani haſtas, lato ferro praemunitas, *partiſanen* vocabant, a *bart*, ſecuris, et *bardicke*, ſecuricula.

Armo-

Armorum genus erant eiusmodi ſecures, quibus pugnabant armigeri, vt apparet ex imagine apud ANTONIVM MATTHAEVM l. c. p. 1108.

OBSERVATIO LXX.

Clauarum quoque multus erat et frequens vſus, vt ideo notum ſit *das kolbenrecht*.

Nouem ſpecies eiusmodi tuditum lignearum exhibet tabula apud GABR. DANIELEM l. c. p. 315.

OBSERVATIO LXXI.

Varia pariter malleorum genera, *ſtreithammer* in promtu habebant milites germani.

De armis et apparatu militari, quatenus ea ad vſum heraldicum pertinent, egit IO. IAC. SPENER l. c. parte I. ſectione VI. membro III. p. 294. ſqq. et ſectione IV. membro II. p. 290. ſqq.

OBSERVATIO LXXII.

Coronidis loco monendum duxi, quod alius habitus equeſtris ordinis virorum fuerit in iudicio duellico.

Sic in ordinatione iudicii duellici norici, *des kampfgerichts des burggrafthums zu Nürnberg*, inter alia legitur:

Zum erſten ſoll er, der kläger, komen für das land-gericht - - - verwapnet in ſeinem harniſch - - inn ſeinen henden ein ſchwerd oder ander wehr. - - -

Darauf ſoll erthailt werden, daß er haben möge drey kolben zu dem kampf von holtz, - - - der ſoll und mag auch haben ein hültzen ſchild mit ſpitzen oben und unten eyſen von holtz, adern, leim, und leine tuch gemacht, und ein wulle klaid, nemlich rock, hut und hoſen an einander mit vinnen geneher,

darauf

darauf ein creutz von leder, und den hut von leder und leim gemacht, mit wullen tuch überzogen, und fornen unter augen offen, desgleichen soll dem antworter (*beklagten*) *erthailt werden.* - - -

OBSERVATIO LXXIII.

Quia vasalli magno et graui onere armorum pressi erant, eximia virium magnitudo et corporis habilitas in eis requirebatur. Ne dicam de molestia deuoranda ob armaturam maxime incommodam et periculi plenam.

Quanta virium firmitas in cruribus Casparis de Nothhaft fuerit, enarrauit Dn. IO. DAV. KOELER in *Pribezlao rege brandenburgico* p. 23. *Nachdem er dann alle, so mit ihm gerennet, herabgestochen, - - ist er mit seinen crönlein-spieß mit gewalt an ein thor geritten, daß roß und mann über einen hausen gangen, damit zu weisen, daß er nit, wie viel von ihm vermeinet, etwan angeschrauft sey, sondern allein so starck und vest zu sitzen gewußt.* - - -

Commemorandum duxi et illud, quod teste IOAN. ADLZREITERO in *annalibus boicae* gentis inter Christophorum, ducem bauariae et lublensem quendam dynastam accidit. Etenim hic vasti et mire robusti corporis homo germanicae nobilitatis certamina et palaestras ridebat, velut puerorum ludicra. Ausus igitur fortissimum germanorum, quisquis ille fuerit, ad singularem conflictum prouocare, et pactus erat mille aureos se soluturum illi, qui victor euaderet. Dux, quem dixi, Christophorus certaminis conditionem accepit. Laetis ea re germanis ad condictam diem proditur in arenam. Compererat Christophorus antagonistam, nonnihil sibi diffidentem, contra leges agonales arte sibi cauisse, ne qua vi posset in terram excuti. Corpus enim subiectis loris ephippio adstrinxerat.

Cum primum adfuit Chriſtophorus, vt erat cataphractus, agiliter equo deſilit, idemque a lublinio exigit, velut pugnae praeludium, at ille tergiuerſari, detrectare deſultum, excuſare molem corporis, citare leges conditionemque certaminis, riſum mouere ſpectatoribus: Chriſtophorus magis magisque vrgere. Tandem lublinius cum fraudem diutius ſine maiore ignominia non poſſet tegere, lora iubet praeſecari, ſeque ex equo deponi. Hic effuſus omnium cachinnus, hominem ſubſannantium. Chriſtophorus ſat praeluſum inquiens, facili ſaltu, ſe rurſus librat in equum, iubetque lublinenſem hoc ipſum imitari. Hic aegre a pluribus in equum repoſitus, velle nihilo ſecius delere acceptum dedecus. Signo concurrendi ex lege dato, in hippodromo haſtis concurritur, eo maiore vi, quo maius vtrique robur et vincendi cupiditas. Chriſtophorus aduerſarii lanceam illaeſus, et equo fixus excipiens, ſuam tanta dexteritate in lublinii pectus impingit, vt ille in longum ſpacium effuſus, porrectusque in arenam venis impetu ruptis, ſanguinem vomeret. Vitam protraxit duntaxat ad triduum, nactus moram ſe ſe ad ſuprema comparandi, incuſandi ſuam temeritatem, ac quiritandi, ſibi cum vi humana maiore certamen fuiſſe, et Chriſtophoro ictum fulminandi, vel a ſuperis, vel ab inferis manum roburque fuiſſe commodatum. Chriſtophorus, quo nobilius theatrum, hominum conſpectus celebrior et hoſtis formidabilior, eo glorioſior ex duello ſaluus rediit, omnibus ordinibus, ipſo caeſare vindicem germanici nominis et iuuentutis principem fauſta acclamatione proſequentibus. Profuiſſet miſero lublinio ante nouiſſe antagoniſtae vires.

OBSERVATIO LXXIV.

Maximum diſcrimen inter hodiernam vaſallorum conditionem et inter eos, qui in medio aeuo vixerunt, intercedit. Quanta enim

enim corporis habilitate, quanto corporis robore opus fuerit, et quibus moleſtiis conflictati fuerint veteres miniſteriales; ex hiſtoriarum monimentis ſatis abunde conſtat.

Acta praelii ſembacenſis clare docent vaſallorum moleſtias, et quam multos ardor ſolis enecuerit. Videatur ANONYMVS heluetius apud Dn. HENR. CHRISTIANVM SENCKENBERG. tomo IV. *ſel.* p. 121. Quanto impedimento vaſallis fuerit armatura grauis, ſi praeſertim pedeſtri pugna certandum eſſet equitibus, vti factum in praelio ſembacenſi; facile comprehendi poteſt.

Mihi profecto fidem illi haud denegabunt hac in re, de qua in praecedente obſeruatione mentionem feci, quibus viſum fuerit legere acta praeliorum bouinenſis, creſſiacenſis, et pictauienſis, quae deſcripſit GABRIEL DANIEL dans *l'hiſtoire de la milice françoiſe* libro V. p. 211-225. et aliorum, quorum mentio fit in hiſtoria germanica.

Ceterum mihi heic in mentem venit eius, quod DANIEL EREMITA libro I. capite II. p. 13. *vitae aulicae et ciuilis* commentatur: „Vides eos, quibus inſana oſtentandi „ingenii ambitio cottidianum ſanguinem educit; ſudores „ſuos alienae cenſurae donant. Quam multos in ſuper„uacuis laboribus, quot in alienis, quot in ſuis operoſa ſe„dulitas ſeruituti addixit.

OBSERVATIO LXXV.

Vaſalli, vbi dominum comitabantur, vel coram hoc comparebant in actu ſolemni, cum veſte procedebant aulica, quam galli libratam, germani autem *die hof-farbe* nuncupabant.

Librata a voce *liefern* dicta videtur ANTONIO DADINO ALTESERRAE *de ducibus et comitibus galliae prouincialibus*, vbi libro II. capite X. de librata agit. Adde Dn. CHRISTIANI GOTTLIEB BVDERI *sammlung vngedruckter schriften* p. 77. et 520. nec non IO. IOACH. MVLLERVM parte II. capite IV. p. 392. sqq. *des staats-cabinets*, qui de vestibus, *die hof-farbe* dictis, breuiter quidem, sed solide egit. Confer etiam IO. FRID. SCHANNAT in *clientela fuldensi* p. 49. n. 2.

OBSERVATIO LXXVI.

Quae de cataphracta militum germanorum atque horum lancea et gladio huc vsque sum commentatus, et quae de vasallorum qualitatibus et robore dixi; illa egregie illustrat historia Maximiliani primi, huiusque exemplum.

In animum tibi, lector, velim reuoces, quae dixi supra p. 51. obseruatione L., p. 60. obseruatione LXIV. et LXVI. ac p. 66. obseruatione LXXIV. atque conferas rogo, quae de Maximiliani virtute narrat IO. IAC. FVGGER *im spiegel der ehren des ertzhauses Oesterreich* p. 1373. sq. In praelio ad Ratisbonam Maximilianus dimicans, tribula ferrea (vide obseruationem LXX. p. 64.) tam valido ictu percutitur, vt non modo in caput iam ruiturus videretur, sed ipse etiam equus primoribus pedibus laberetur, caesarem effusurus, equorum pedibus proterendum, teste BOHVSLAO BALBINO in *epitome historica rerum bohemicarum* p. 571. Adde, quae dixi p. 59.

OBSERVATIO LXXVII.

Iam de militia, sensim in germania immutata, dispiciendum erit, quo perspicuum

sit

ſit et conſtet inter omnes, cur plebeii etiam equeſtria feuda fuerint conſequuti. Scias itaque, quod, praecipue poſt interregni tempora, etiam ciuici ordinis homines in militiam ſint lecti.

Hic iam non repetam, quae de plebeiis, ad feuda admiſſis, commentantur DE LA ROQVE *du ban et de l'arriere-ban,* et GABR. DANIEL l. c. p. 62. ſq.

Sat erit commemoraſſe, exercitum germanicum tunc temporis conſtitiſſe ex equitatu et peditatu.

Equitatus erat vel cataphractus vel leuis armaturae. Ille conſiſtebat tam in dynaſtis, quos ſupra obſeruatione XVII. bannerios nominaui, quam in equitibus et armigeris. Hi cum magno comitatu caſtra et praelia ingrediebantur.

Ciuici generis homines aut pedites erant, aut equo merebant, leuis armaturae equites appellati. Hi, quemadmodum et pedites, ſagittarii et balliſtarii erant. Confer ſis obſeruationes LXVI. LXVII. et LXVIII.

Aliam conſtitutionem exercitus introduxit Maximilianus primus, qui copias in legiones, *regimenter,* diuiſit. Cuiuis legioni praefecit tribunum, *einen oberſten.* Quamlibet legionem partitus eſt in cohortes, *compagnien.* Audiamus SIGISMVNDVM A BIRCKEN *im ſpiegel der ehren des ertzhauſes Oeſterreich* p. 1373.: *die regimenter theilete er in compagnien, fähnlein oder hauptmannſchaften, dieſe in ſchwadern, rotten vnd corporalſchaften, vnd ordnete ihnen zu die nachobriſten oder obriſt-lieutenants, die obriſt-wachtmeiſtere, die hauptleute, nachhauptleute oder capitain-lieutenants, die fähndriche, quartiermeiſtere, auditeurs oder feld-ſchultzen.* - - -

OBSERVATIO LXXVIII.

Exercitus veterum germanorum non adeo numerosi erant, quam ingens hodie illorum est multitudo.

Olim vbique tunc fere paruis exercitibus equestribus res gerebatur. Dein maior cohortium pedestrium numerus placuit, qui tamen etiam modicum immo exiguum exercitum conficiebat. Paulo ante Caroli V, imperatoris tempora cohortes in paucos menses conducere solebant. Nam perpetuos magno numero milites alere nec dum poterant cuiuscunque ordinis principes. Quae res vt libertati populorum valde erat accommodata, ita multa tamen mala secum trahebat. Dimissi enim milites ad aliquot millia numero, manebant plerumque coniuncti, vsque dum ab aliis iterum conducerentur, et interim modo his, modo illis incubabant regionibus, miserrimeque in iis rusticos non tantum expilabant, ferro et igne saeuientes in eos, nisi imperata facerent, sed et magnarum vrbium vexabant ciues, qui pedes porta vix efferre audebant, ne caperentur, et immodico dein pretio se redimere cogerentur. Nec remedium erat in promtu, quum in pace nulli fere principibus aut populis essent milites, qui latrocinantibus illis incendiariis opponi possent. Vide IACOBI PERIZONII *historiam saeculi sextidecimi* p. 10.

Numerus copiarum ex occisorum numero aliquo modo concipi, et in tantum demonstrari poterit.

Sic in praelio sembacensi IↃCXXX. et quod excurrit dynastarum ac equitum ceciderunt, teste ANONYMO apud Dn. HENR. CHRIST. SENCKENBERG. tomo IV. *selectorum* p. 139.

Si SIGISMVNDO A BIRCKEN *in dem spiegel der ehren des ertzhauses Oesterreich* p. 369. fides habenda, austriacorum caesi sunt circiter bis mille.

In

In prima Caroli IV. imperatoris, militia quinque millia peditum interfecta sunt, IↃCCC. galeati viri capti. Et tum primum Carolus IV. cum CC. equitibus balteo militari praecinctus est. Vide BOHVSL. BALBINVM in *epitome historica rerum bohemicarum* libro III. capite XXI. p. 384. Adde, quae supra obseruatione XVII. p. 35. notaui.

In praelio cressiacensi anno 1346. caesi numerati sunt ac reperti, rex vnus, vndecim principes (AVENTINVS addit IV. episcopos, et XXVIII. comites) octoginta barones, mille ducenti equites, militum reliquorum triginta millia. E FROISSARDO haec consignauit BOHVSLAVS BALBINVS l. c. p. 348.

In bello anno 1331. inter bohemiae regem Ioannem et Ottonem austriae ducem gesto, numerosissimus exercitus, praeter morem, collectus erat. A parte austriacorum erant hungari et poloni auxiliares, qui quinquaginta armatorum millia conficiebant, et ex iis hungarorum tria millia galeatorum, austriacorum vero mille octingenti grauis armaturae, ceterorum austriacorum viginti millia numerabantur. Ioannes rex mille quingentos cataphractos non amplius, leuis armaturae viginti millia in hostem ducebat. Vide BOHVSL. BALBINVM in *epitome historica rerum bohemicarum* libro III. capite XVIII. p. 334.

In praelio inter Rudolphum I. germanorum regem et Ottocarum, bohemum, anno 1278. commisso, hunc cum vita decem et quatuor millia perdidisse auctor est IO. IAC. FVGGER *in dem spiegel der ehren des ertzhauses Oesterreich* p. 105. In praelio inter Adolfum regem et Albertum austriacum ter mille caesos et sexaginta comites captos idem refert p. 219. In praelio murgartensi inter Leopoldum austriacum et heluetios anno 1315. commisso, mille et quingenti cataphracti austriaci occubuerunt, teste eodem p. 280.

Numerum eorum, qui in pugna ad Seckenheimium caesi et capti sunt, exhibent idem p. 680. et PAVLLVS HA-

CHEN-

CHENBERG in *historia Friderici I. electoris palatini* p. 134. Copias Ludouici ducis, quas anno 1462. coegit, percenset IO. IAC. FVGGER l. c. p. 681.

OBSERVATIO LXXIX.

Miles, quo hodie etiam vtimur, mercenarius saeculo quintodecimo sub Sigismundo inprimis, et Maximiliano I., imperatoribus, suum cepit initium, et vasallos ex castris et expeditionibus exclusos esse hac ratione, constat.

Probaui haec abunde in *commentariis de ministerialibus*. Adde nunc quoque Dn. CHRIST. VLRIC. GRVPEN in *obseruationibus historicis* p. 923. §. 11. IO. BVRCH. MENCKENII tomum I. *scriptorum rerum germanicarum* col. 1571. et CHRISTOPHORI BROWERI *annales treuirenses* ad annum cIↃ CCCLXXXV.

Nec obstant, quae dixi in *commentariis de ministerialibus* p. 495. et parte XI. *der kleinen Schriften* p. 551. Ibi enim loquor de militibus, mercede olim in medio aeuo, tempore necessitatis conductis. Aliud vero est tempus, quo introductus fuit miles mercenarius hodiernus, et vbi vasalli non amplius adhibiti leguntur in bello.

OBSERVATIO LXXX.

Quae fuerit ratio copiarum in germania circa annum cIↃIↃXIX. alibi latius descripsi.

Vide, quae collectione VIII. *analectorum hassiacorum* p. 249-263. commentatus sum de statu militiae, quam Philippus magnanimus, hassiae landgrauius, duxit aluitque.

Vberius

Vberius adhuc de forma militiae saeculi sexti decimi egit ex instituto abbas DV BOS dans *l'histoire de la ligue de Cambray* tomo II. p. 6-23.

OBSERVATIO LXXXI.

Si quis hodie est vasallus, ille idcirco nullo proedriae iure fruitur.

Saepe disputant in foro: an hic vel ille, qui vasallus est, sed ex ordine ciuium aut e plebe natus, et vocatur *ein freysass*, vel, vt in Hassia, *ein neben-contribuent*, primum locum occupare possit, ita vt ludimagister vel cantor ipsi cedere debeat? Sic litem motam eiusmodi noui, vbi vasallus, qui e rustico genere erat, primum locum prae cantore sibi competere affirmabat, quia dominus feudi in litteris, ad ipsum datis, eum compellaret: *lieber getreuer und vasall!* Verum ego censui, quod talis inscriptio nullam praerogatiuam, *einen rang*, alicui tribuat. Siquidem ignobilis per inuestituram feudi equestris nihil nobilitatis consequitur, prout egregie docuit IO. NICOL. HERT *de feudo nobili* sectione IV. §. 7. p. 485. Confer etiam, quae monuere LÜDER MENCKEN decade III. *iuris controuersi*, controuersia X. p. 845. et IO. GEORG. CRAMER loc. cit. p. 407. lit. l.

Haec obseruatio inde quoque lucem capit, quum in designatione ordinis, *rang-ordnungen* vocant, vasallorum nulla fit mentio, et locus nullus cernitur.

OBSERVATIO LXXXII.

Olim quidem varias praerogatiuas vasallis competiuisse constat.

Illi enim membra erant conuentuum prouincialium, suumque impertiebant consensum cum reliquis statibus prouincialibus, vbi collectam exigebat princeps: vbi filiae

domini dotandae, leges ferendae, bella decernenda, foedera pangenda, bona domanialia alienanda: vbi lis de ſucceſſione in territoria erat: vbi controuerſiae decidendae: vbi de tutela principis agebatur, et de aliis, quae recenſuit Dn. DAV. GEORG. STRVBE, obſeruatione IV. et V. p. 158. ſqq. Ne dicam de facultate miniſterialium adquirendi dignitatem equeſtrem, de licentia adeundi ludos equeſtres, de vſu inſignium, de iure potiundi feudorum, de priuilegiis eorum in iudiciis parium curiae feudalibus, et quod ipſis commiſſa fuerint iudicia feudalia, vt ſupra obſeruationibus XXXIV. et ſequentibus animaduerti. Vide Dn. IO. GE. CRAMERVM l. c. p. 295. ſqq.

OBSERVATIO LXXXIII.

In conuentibus prouincialibus vaſalli ex ordine ciuium vel ruſticae gentis non admittuntur.

Quia vaſalli tales non ſunt nobiles, quales feudi poſſeſſores olim fuerunt, ideo illis ſuffragium in conuentu prouinciali denegant equeſtris generis vaſalli. Addunt hi, quod, admiſſis plebeiis vaſallis, oriretur ſtatus confuſio. Verum IO. OTTO TABOR tomo I. *operum* p. 181. quatuordecim rationes attulit, quibus probare contenderunt vaſalli ordinis ciuici, in controuerſia ſibi mota, quod iure ſuffragii gaudere debeant in conuentu prouinciali.

OBSERVATIO LXXXIV.

Dum haec ſcripſeram, in dubium veni de miniſterialibus imperii: an nimirum ea, quae ſupra de miniſterialibus dixi, ad miniſteriales imperii ex ordine equeſtri applicari queant?

Obſer-

Obſeruatione XVIII. p. 22. de miniſterialibus imperii ex ordine equeſtri pauca commentatus eram, et obſeruatione XXIV. p. 32. de miniſterialibus regni e claſſe dynaſtarum, *dem hohen adel,* fueram loquutus. Iam quaeritur: vtrum reapſe dentur miniſteriales imperii minores, *aus dem niedern reichs-adel?* Primo enim obtutu videtur, quod natura horum nequaquam eadem ſit, quae erat conditio et ſtatus reliquorum miniſterialium, *des landſäſſigen niedern adels.*

Argumento vti quis poſſet, e diplomate Friderici II. imperatoris, petito, quo anno cIↃCCXXXV. Ottoni puero, brunſuicenſi, ducis honorem attribuit. Ibi vero imperator ita loquitur: „ceterum *miniſteriales* ſuos in „*miniſteriales imperii* aſſumentes eidem conceſſimus eos„dem *miniſteriales iuribus* illis vti quibus *imperii miniſte*„*riales* vtuntur.

Diploma paſſim legitur, ſeruatque illud, praeter alios, IO. FRIDERICVS PFEFFINGER *vitriarii illuſtrati* volumine II. p. 199.

Quid autem per iura miniſterialium imperii hic intelligitur?

Et reſpondeo, per miniſteriales imperii heic non intelliguntur ſtatus imperii, quia alias inde ſequeretur, vt miniſteriales brunſuicenſes nacti ſint iura aequalia cum proceribus imperii. Id, quod nemo ſtatuet.

Ergo heic occurrunt miniſteriales imperii ex ordine equeſtri.

Qualia vero hi iura habent? et quaenam tribuit caeſar miniſterialibus brunſuicenſibus?

Ego quidem crediderim, quia tam graues ſimultates cum Henrico leone, huiusque filiis et nepotibus, caeſaris familia exercuerat, vt etiam vaſallis caeſareis cum miniſteria-

centque hoc chartae, quas obſeruatione XXIII. p. 29. ſq. adduxi, quod libertas matrimoniorum miniſterialium admodum fuerit limitata, et hi ad cuiusque domini miniſteriales ducendas fuerint adſtricti. Ergo imperator voluit, vt, amicitiae publicae teſtandae gratia, brunſuicenſes vaſalli iure connubiorum nunc gauderent cum vaſallis caeſareis. Porro imperator brunſuicenſibus miniſterialibus videtur licentiam conceſſiſſe, ius connubiorum per germaniam vniuerſam exercendi. Sicut enim miniſteriales imperii non adſtricti erant ad miniſteriales caeſareas, ſed pro arbitrio in matrimonium petebant filiam miniſterialis vel patricii; ita haec licentia data videtur brunſuicenſibus ab imperatore, hac forſan lege, vt, ſi vellent alias, quam brunſuicenſes miniſteriales ducere, hoc ipſis liceret.

Illud, ius nempe miniſterialium imperii minorum, colligo e priuilegio Henrici VII. regis, francofurtenſibus dato, quod peculiari diſputatione illuſtrauit IO. THOMAS KLVMPF *de priuilegio Henrici VII. francofurtanis ad moenum ciuibus de filiabus libere elocandis olim dato.*

En igitur ius miniſterialium imperii, quod Fridericus dedit miniſterialibus brunſuicenſibus.

Ius autem miniſterialium imperii, quod in mente habuiſſe videtur Fridericus II. imperator in diplomate, ſupra citato, ita deſcribit ACHILL. AVG. DE LERSNER *in der francfurter chronic* libro I. capite VI. p. 59. *wenn nemlich ein kayſer oder könig in eine ſtadt gekommen, und einer ſeiner bey ſich habenden hof-bedienten eine ſchöne und reiche tochter erſahe, und ſolche zur ehe haben wolte, konte er auf dieſe art, ohne begrüſſung der eltern, und weibsperſon, ſie erlangen. Er begrüſſete nur den kayſer darum. Da dann der kayſer ſeinen marſchall vor der weibsperſon wohnung ſchickte, und alſo ausruffen laſſen:*

Höret zu ihr herren überall!
Was gebeut der kayſer (könig) und marſchall!

Was

Was er gebeut, und das muß seyn!
Hier ruff ich aus N. N. *mit* N. N.
Heut zum leben,
Morgen zur ehen!
Uber ein jahr
Zu einem paar!

OBSERVATIO LXXXV.

Ministeriales imperii minores permutatos esse, legimus, sicut de reliquis ministerialibus id manifestum est.

Quae dixi, probabo diplomate Friderici I. imperatoris anno CIↃCCLVII. scripto, et a FR. ER. BRÜCKMANNO in *epistola itineraria XXXIV.* edito, nec non ab ANT. VLRICO ERATH *in der historischen nachricht von den erbtheilungen des hauses Braunschweig* p. 130. sq.:

„*IN. S. et I. T. Fridericus diuina fauente clementia Romanorum Imperator et semper Augustus. Quanquam „rerum commutatio ex ipsa corporali conditione possit firma „consistere vt ea que legaliter geruntur nulla valeant refin„gatione conuelli ne qua tamen possit esse contradendi vel „commutandi dubietas nostra debet interuenire imperialis „auctoritas. Notum sit ergo omnibus tam futuris quam „presentibus Christi Imperiique nostri fidelibus qualiter di„lectissimus nepos noster* Henricus *illustris Batie quam ha„bent in Sueuia castrum videlicet* Baden *et centum* ministe„riales *et quingentos mansos nobis in proprium contradidit „hac videlicet ratione vt nos quedam regni predia ex vicini-*

„*persone gratia vel in aliquo minuere* tam ex consilio „quam ex iudicio *principum Alberto Marchione senten-„tiam promulgante et ceteris Principibus collaudantibus „quedam allodia nostra que a Comite Radobone tum per pa-„ternam hereditatem nostram tum per pecuniam non par-„uam comparauimus in ius et proprietatem regni legitime „contulimus vt aliqua de prediis Imperii in dictum cariſſi-„mum nepotem nostrum licentius transfundere possemus. Ea „itaque predia que nos regno contulimus propriis duximus „exprimenda vocabulis castrum videlicet* Litznech *cum be-„neficio Henrici Burggraui et cum omnibus reditibus sibi „pertinentibus castrum* Coliditz *et* THEMONEM mi-„nisterialem *cum liberis suis et cum omnibus prediis et be-„neficiis suis quorum summa XX - - villis consistit muni-„tionem quoque* Luzeche *et forum cum ceteris redditibus „attinentibus curtem* Zolen *cum foro et ceteris redditibus „ad illum pertinentes montem* Glizberg *et redditus ad illum „pertinentes montem* Gonzege *castrum* Moringen *cum „redditibus sibi attinentibus. Collatis itaque his prediis „regno sicut predictum est ex consilio et iudicio Principum „pro his iure concambii ademimus regno predia hec et di-„lectiſſimo nepoti nostro* Henrico *Duci Bauarie et Saxonie „in proprium perpetualiter tradidimus castrum videlicet* „Hirtzesberck *et castrum* Scartfeldt *curtem quoque* Po-„lede *cum omnibus pertinentiis suis preter* Wildpan *que „in foresto* Hartz *a nobis in beneficio habet* ADELHAR-„DVM *quoque de* BVRGDORFF *pro quo superius* THE-„MONEM DE COLIDITZ *regno contulimus eidem ne-„poti nostro cum liberis et* allodio *et* beneficio quod a „regno habet *tradidimus. Vt autem hec nostra traditio „et commutatio nobis et Imperio nec non iam sepedicto Ne-„poti nostro perenni stabilitate firma semper et inconcussa*

„*perma-*

„*permaneat presentem inde paginam conscribi et aurea bulla* „*nostra signari iussimus annotato signi nostri caractere et* „*adhibitis idoneis testibus quorum nomina hec sunt* Wic„mannus *Magdeburgensis Archi-Episcopus* Hartwicus *Bre*„*mensis Archi-Episcopus* Bruno *Hildesh. Episcopus* Albertus „*Marchio* Fredericus *Dux Sueuorum* Detericus *Marchio* „Fredericus *Palatinus Comes de Wittelinsbach et frater* „*eius* Otto *iunior* Fridericus *Palatinus Comes de Summe*„*reschborch Comes* Henricus *de Wittin Comes* Otto *de Ra*„*bensberch* Florentius *Comes Hollandie Comes* Bertolfus *de* „*Andesse Comes* Poppo *de Blanckenburg et filii sui* Cunra„dus *et* Sigefridus Ludolfus *de Dassele frater Cancellarii* „Marquardus *de Grumbach* Luitardus *de Meinersheim* „Henricus *de Weda* Luppoldus *de Hertzberch.*

(L.S.) *Signum Domini Friderici Rom. Imp. inuictissimi.*

„*Ego Reinaldus Cancellarius vice Arnoldi Maguntini* „*Archi-Episcopi et Archi-Cancellarii recognoui. Datum* „*Goslarie Kl. Ianuarii Indictione VI. Anno Dominice Incar*„*nationis M. C. LVII. regnante Domino Frederico Roma*„*norum Imperatore gloriosissimo Anno regni eius VI. Im*„*perii III.*

Habes hic diploma multi pretii et vsus tum in iure feudali, tum in iure publico. Tu hic notare poteris Themonem de Colditz, atque Adelhartum de Burgdorf imperii ministeriales, et quidem ex ordine equestri, fuisse. Hos autem permutatos esse, instrumentum nostrum clare docet.

Mentio quoque in eo recurrit de montibus prope Ienam sitis, videlicet de Glizberga, hodie *gleisberg*, vel *kunitzer-berg*, et de Gonzege, hodie *ientzig* dictis. Ex hoc igitur diplomate perspicuum est, quod montes *gleis-*

Sunt quidem, qui volunt, vt in lectione diplomatum circumspiciamus: an persona et familia ministerialis permutetur aut vendatur? an vero iura, quae domini in illos habebant, intuitu praestandi ministerii, tantum sint permutata vel translata? Nec mihi displiceret haec obseruatio, si illi, germanos in documentis hanc distinctionem ob oculos sibi reuera posuisse, etiam demonstrassent.

Nam si vel inspicient diploma fridericianum, quod obseruatione LXXXV. p. 77. sq. adduxi, illudque cum cura examinabunt, et diligenter adhuc ponderabunt illa exempla, quae in *commentariis de ministerialibus* §. CXV - CXX. adduxi; tunc vtique personas ipsas permutatas fuisse animaduertent.

Praeterea, qui docent, vocem ministerialis speciem aliquam hominum propriorum denotare, et hos, ad distinctionem seruorum, *edle knechte* esse vocatos, statuunt, dein tales ministeriales mediae conditionis inter ingenuos et seruos fuisse contendunt, ac ideo hos *ewige dienstleute* dictos fuisse arbitrantur; nae illi, dum caussam nobilium hodiernorum, tam mediatorum, quam immediatorum se agere, sibi persuadent, potius contra nobilitatem pugnant.

Certe ita se gesserunt IOAN. STEPH. BVRGEMEISTER parte II. sectione XXVI. p. 193. sq. *des grafen- vnd ritter-saals*, eiusque asseclae, qui peculiarem classem ministerialium eiusmodi constituunt. Verum enim vero, si regulis inductionis, de qua obseruatione IV. p. 5. egi, haec dimetiaris, tunc falsum esse hoc dogma facile deprehendes. Sane adest exemplorum multitudo, quae vetat, quo minus ad exceptionem referas, quae omnino pertinent ad regulam. Recte potius dixeris, quod indoles feudorum ligiorum et natura obligationis feudalis, in eruenda conditione ministerialium huiusmodi, ante omnia sint examinanda, et quod libertatis restrictae atque imminutae indicia inde deduci debeant. Hoc saltem tenendum, vt supra obseruatione XX. p. 24. iam monui, quod, pro diuersitate prouinciarum, vasallorum siue ministerialium conditio fuerit vel libera magis, vel magis adstricta. Errant igitur, qui per seruos nobiles, *edle knechte*, peculiarem speciem ministerialium constitui aiunt. Nam obseruatione XXVIII. p. 35. indicaui aliam notionem, eamque veram vocabulorum *edle knechte*.

Vale interea, et, quae de feudorum origine, aliisque iuris feudalis capitibus adhuc commentabor, mox exspecta.

